

POLITICAL INSTITUTIONS AND PUBLIC AUTHORITY

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.4.1

Dmytro Yagunov, ScD in Political Science, PhD in Public Administration, attorney at Law, MSSc in Criminal Justice, Merited Lawyer of Ukraine, Member of the Howard League for Penal Reform

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>

Eberhard Karls University of Tübingen, Tübingen, Germany

Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Mykola Polovyi, ScD in Political Science

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7283-3528>

Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Dmytro Tupchiienko, Prof.Doc., Member, the Howard League for Penal Reform; Attorney at Law, Registered Foreign Lawyer (England and Wales)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4850-4133>

University of East London, United Kingdom

Tetiana Melnychuk, PhD in Law, Attorney at Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4698-0000>

National University «Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine

Osnabrück University, Osnabrück, Germany

Serhii Starenkyi, attorney at Law, Head of the Kyiv Pre-trial Detention Prison (2009-2010), Head of the State Penitentiary Service of Ukraine (2014), prison expert, Deputy Head of the Human Rights Committee of the Ukrainian National Bar Association

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5605-9522>

The Ukrainian National Bar Association, Kyiv, Ukraine

Olena Sokalska, PhD in Law, Associate Professor, Fellowship of the German Historical Institute Warsaw

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8737-0829>

Scientific-Research Institute of the Criminal-Executive Service and Probation, Kyiv, Ukraine

Andrii Chernousov, PhD in Sociology, Lawyer, member of the Board at Voices of Children Charity

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1930-5950>

Kharkiv Institute for Social Research, Ukraine

Volodymyr Trokhymchuk, Prison expert, Head of the Department of Penitentiary Inspections of the Ministry of Justice of Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-6828-8001>

Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Viktoriia Anishchenko, ScD in Pedagogics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5062-3789>

Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

THE PHENOMENON OF INFORMAL PRISON HIERARCHIES AND THE SIMULACRUM OF PRISON SUBCULTURE IN CONTEMPORARY POWER RELATIONS

**Дмитро Ягунов, д. політ. н., к. н. держ. упр., адвокат,
MSSc in Criminal Justice, Заслужений юрист України, член Howard League
for Penal Reform (Велика Британія)**

*Тюбінгенський університет імені Еберхарда і Карла, м. Тюбінген, Німеччина
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна*

Микола Польовий, д. політ. н.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

**Дмитро Тупчієнко, докторант, адвокат, член Howard League for Penal
Reform (Велика Британія), радник голови СБУ (2014-2015)**

Університет Східного Лондона

Тетяна Мельничук, к. ю. н., адвокат,

*Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна
Оснабрюкський університет, м. Оснабрюк, Німеччина*

**Сергій Старенький, адвокат, начальник Київського слідчого ізолятора
(2009-2010), Голова Державної пенітенціарної служби України (2014),
спеціаліст в галузі кримінально-виконавчого права, заступник голови
комітету Національної асоціації адвокатів України з прав людини**

Національна асоціація адвокатів України, м. Київ, Україна

**Олена Сокальська, к. ю. н., стипендіатка Німецького історичного
інституту у Варшаві**

*Науково-дослідний інститут кримінально-виконавчої служби та пробації, Київ,
Україна*

**Андрій Черноусов, к. с. н., юрист, член правління Благодійного фонду
«Голоси дітей»**

Харківський інститут соціальних досліджень, Україна

**Володимир Трохимчук, спеціаліст в галузі кримінально-виконавчого
права, начальник Управління пенітенціарних інспекцій Міністерства
юстиції України,**

Міністерство юстиції України, Київ, Україна

Вікторія Аніщенко, д. п. н.

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ФЕНОМЕН НЕФОРМАЛЬНИХ В'ЯЗНИЧНИХ ІЄРАРХІЙ ТА СИМУЛЯКР В'ЯЗНИЧНОЇ СУБКУЛЬТУРИ У СУЧАСНИХ ВІДНОСИНАХ ВЛАДИ

Based on an interdisciplinary approach, the study demonstrated that the issue of prison subcultures and informal prison hierarchies that produce the relevant subcultures is not a monopoly of criminology, sociology or criminal law. The study of this issue through the prism of political science is more promising since it is political science that allows us to analyze these issues from a higher perspective of national and supranational security. Informal prison

hierarchies are a matter of relations of power and subordination, power struggles in prisons and a free society, and the use of prisons and subcultural prison symbols to spread political power by powerful actors, including states.

The research has led to the conclusion that the external attributes of prison subculture, which are produced and disseminated by informal prison hierarchies, in fact, only conceal the true nature of this phenomenon, where such nature is related only to the organization of the extraction and subsequent distribution of material resources by informal prison hierarchies. At the same time, such seizure and distribution of material resources are connected to gaining power in penitentiary institutions and a free society.

The experience of informal prison hierarchies in many countries shows that due to the greater openness of prisons to society and the spread of the influence of prison criminal organizations on free society, it is possible to argue that the boundaries between the concepts of "*criminal subculture*" and "*prison subculture*" are increasingly dissolving. This is especially evident in the United States, Mexico, and South America, where the concept of a "*street gang*" is automatically a "*prison gang*" and vice versa. Moreover, similar trends are also becoming characteristic of European countries due to the penetration of prison gangs from the New World into the European "market".

The rise of informal prison hierarchies worldwide raises the issue of the "*rehabilitative ideal*" and its – literally – protection from the spreading influence of informal prison hierarchies and their subcultural symbols. After the "*rehabilitative ideal*" crisis in the 1970s, it has not yet gotten rid of the signs of marginality. The influence of informal prison hierarchies should be considered the main obstacle to implementing rehabilitation programs in prison; in many countries, this influence makes this marginality absolute.

As of today, the relations between the Ukrainian and Russian professional criminal worlds and the respective informal prison hierarchies remain those of a *colony* and a *metropolis*, where the latter is making every effort to keep the former "colony" (as well as other "colonies") under its control, using all possible political tools, technologies and levers of influence, as a result of which Russia has acquired the characteristics of not even a police state or even a carceral state, but a *prison state*.

A *prison state* is not about the number of prisons, the number of prisoners, or the number of prison staff. It is about Russian citizens' approval and internal perception of the idea that the state should be governed by "concepts" where a separate, sufficiently large group of citizens should be imprisoned. However, the rest of the citizens should be only "temporarily and conditionally escorted."

The 2022 War has become a turbulent time for the years of established contacts and relations between Ukrainian and Russian criminals, including organized crime, in terms of servicing ordinary criminal business, common sales channels and logistics networks, and has destroyed them. However, the possibilities of the information society, hybrid forms of warfare, and propaganda drive subcultural influence devoid of physical borders and jurisdictional restrictions.

Russia's formal authorities cannot but use (ignoring official state borders, customs services, and border guard detachments) these channels of penetration into Ukrainian "*territory*" – in the broadest sense of the word – to further support its postcolonial policy, which is becoming increasingly unsuccessful given the European and Euro-Atlantic vector of Ukrainian society, finally formed after Russia's full-scale military invasion of Ukraine.

Since the Soviet era, young people have been used by professional criminals to recruit into their ranks. Many juvenile inmates in correctional facilities were a favourable environment for establishing a prison subculture among people whose consciousness at this age is unstable and prone to maximalist decisions. Furthermore, the network of penal colonies was the "closed social network" where the criminal world had unlimited opportunities to spread its antisocial "*knowledge*" and views.

Ukraine has taken many steps to limit this influence – the number of juvenile prisoners has been rapidly decreasing with changes in criminal legislation and the strengthening of the social

component in working with children. That is why the criminal world lost its primary tool of influence on minors for some time. Nevertheless, with the development of social networks, whose users are minors, such a tool has been found again in an updated modern format – in the form of the AUE movement and AUE-(sub)culture.

When analyzing the AUE (sub)culture phenomenon, it should be noted that it would be a mistake to analyze this phenomenon and the corresponding movement only as a form of youth subculture, as it is primarily believed in Ukraine. Under current socio-political conditions, such a narrowed approach is a dangerous speculation. Based on the study's results, we can confidently state that the AUE is not a subculture but a *culture* that is part of the national Russian culture. Moreover, it is not a component but rather *the AUE culture of the entire Russian society*, which, as noted above, has become accustomed to being in a prison state.

As a result, *the AUE culture* poses a significant threat to the values of Ukrainian society and the national security of Ukraine and the entire civilized world.

Among the main risks for Ukraine is the influence of Russian special services on the population of Ukraine, especially young people, through such tools as Russian prison (sub)culture and movements like AUE. In particular, due to the influence of Russian and Ukrainian "*thieves in law*", who are fully controlled by Russia's special services, on prisons, on organized criminal groups operating in a free society, and on youth movements, criminal influence spreads to many areas of Ukrainian life, creating an atmosphere of criminal insecurity, corruption, and stimulating the growth of crime, which is used by specific political forces to declare the ineffectiveness of public administration in Ukraine and the system of ensuring the protection of human rights and fundamental freedoms.

It should also be noted that informal prison hierarchies can harm the general prison population of Ukrainian prisons, where such dangers are caused by the 2023 War and martial law. The War has had an extremely negative impact on the mental health of the Ukrainian population, and this applies to military personnel and civilians. On the other hand, the War has had a more than significant impact on crime rates in Ukraine. The significant increase in criminal repression in Ukraine due to the application of the criminal law formula "*under martial law*" has already led and will continue to lead to an even greater filling of Ukrainian penitentiary institutions with people who are entirely "*accidental*" criminals, but who will nevertheless be influenced by the Soviet prison subculture and its Russian version. This creates the risk of spreading the influence of informal prison hierarchies in Ukrainian prisons through an increase or at least a quantitative change in the prison population.

In addition, filling prisons with people with combat experience and who have "*seen death*" will lead to the emergence and aggravation of conflicts with the current leaders of informal prison hierarchies. We can predict the gradual emergence of new prison gangs among prisoners with past combat experience if their share in the prison population exceeds a certain threshold. Unfortunately, it is currently difficult to predict the best scenario for Ukraine as a whole – for prisoners with combat experience to fall under the influence of "*old prison elites*" or for them to create independent entities. Given the pervasive nature of the existing prison culture and the experience of incorporating some veterans of the Soviet invasion of Afghanistan into the criminal world, we should expect a more likely scenario in which modern prisoners with combat experience will join the "*combat wing*" of the existing prison hierarchies. This may be more predictable in terms of social and political consequences. However, at the same time, the victory of this scenario will mean the preservation and further conservation of the patterns of Soviet and Russian prison culture in Ukraine.

In conditions where prison (sub)culture is recognized by state institutions and thus legalized in public discourse, this culture acquires the characteristics of *both* a simulacrum and a thing that exists.

On the one hand, prison culture is something against which certain efforts of the state are directed, and this makes it a part of honest discourse; on the other hand, it has the features of a full-fledged simulacrum based on the several hundred-year traditions of Russian and Soviet

prison history. In this sense, the state *de facto* reinforces this simulacrum with every step it takes, where the object is prison culture or its manifestations, taken out of the broader social and political context. This is done by state institutions in Russia, most likely for the reasons of continuing to build *the prison state* and, at the same time to support the realization of imperial ambitions. Nevertheless, Ukrainian public institutions treat prison culture out of context similarly. It seems necessary to radically change the attitude towards this simulacrum – to define it as an element of, on the one hand, imperial "soft power" (albeit in a peculiar social environment) and, on the other hand, as an element of "state capture" by the criminalized part of society in the sense that prison hierarchies claim to implement certain functions inherent only to the state. From this point of view, the mere recognition of the prison subculture as a separate phenomenon, without fixing its claims to socio-cultural power and denying such claims, objectively strengthens this simulacrum and, at the same time, weakens state power. Every state faces this danger, but obviously, the weaker the state due to various circumstances, the greater the danger posed by prison culture. In this light, Ukraine, weakened by the military confrontation with Russia, is highly vulnerable to this simulacrum.

Keywords: culture, prison subculture, informal prison hierarchy, prison violence, prison gangs, organized crime, prisons, prison reform, GULAG, AUE, AUE-subculture, AUE-movement, torture, ill-treatment, sexual violence in prison, investigation of ill-treatment, Soviet criminal traditions, Russia, the 2023 War against Ukraine.

Вступ

Феномен в'язничної (кримінальної) субкультури є мультидисциплінарним та давно вийшов за межі суто культурологічних чи юридичних оцінок. Міждисциплінарність в'язничної субкультури у сучасних відносинах влади обумовлена тим, що з огляду на соціальні наслідки, що спричиняються примусовою ізоляцією особи від суспільства, в'язниці та інші тотальні інституції не можна розглядати лише як *формальні установи* та аналізувати лише в юридичному аспекті, штучно викремлюючи їх з широкого кола відносин влади та діяльності відповідних політичних акторів¹.

У цій статті, відповідно, автори ставлять за мету вийти за межі класичних формально-юридичних та кримінологічних поглядів на в'язничну субкультуру та дослідити це явище у більш широкому контексті, що, власне, і віддзеркалює назва цієї статті.

У межах проведеного дослідження набуває подальшого розвитку теза, що в'язничні субкультури, сформовані у рамках неформальних в'язничних ієрархій, та притаманне їм в'язничне насильство – це об'єктивні елементи сучасних політичних відносин, невід'ємна складова відносин влади та водночас продукт поширення дисципліни паноптичного зразку в суспільстві XXI століття².

Щодо насильства як невід'ємного елемента функціонування неформальних в'язничних ієрархій, то ця стаття розвиває тезу, що в суспільстві XXI століття практики організованого насильства у пенітенціарних установах існують у рамках двох взаємопов'язаних політичних сфер, де однією зі сфер виступає формалізована суб'єктна політика запобігання катуванням, а другою сферою виступає безсуб'єктна політика катувань, яка формується у рамках постсучасної модуляції паноптичного менеджменту ризиків³.

Бібліографія та попередні дослідження

Проблематика неформальних в'язничних ієрархій та кореспондуючих в'язничних (кримінальних) субкультур є сферою досліджень багатьох сучасних та зарубіжних авторів.

¹ Ягунов, Д. (2023). «Homo Disciplinatus» як об'єкт політики соціального контролю (до питання про симулякризацію національної політики запобігання катуванням у XXI столітті). *Політичне життя*, 1, 28-37.

² Там само; Yagunov, D. (2022). The Panoptic-Carceral State through the Prism of the Indicators of Prison Policy of the XXI Century. *Political Life*, 3, 71-85 (in Ukrainian).

³ Ягунов, Д. (2023). «Homo Disciplinatus» як об'єкт політики соціального контролю (до питання про симулякризацію національної політики запобігання катуванням у XXI столітті). *Політичне життя*, 1, 28-37; Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

У першу чергу наші висновки засновані на класичних працях Дональда Клеммера, Ірвінга Гоффмана, Едвіна Сазерленда та Дональда Крессі, які до цього часу служать теоретичним підґрунтям для дослідження в'язничної субкультури як складного політичного, економічного правового та психологічного феномену¹.

Чільне місце у ряду джерел, що становлять базу дослідження, становлять праці Отто Кіркхаймера, Георга Руше, Даріо Мелоссі, Массімо Паваріні та Мішеля Фуко, присвячені питанням соціального контролю та місцю ув'язнення та пенітенціарних установ у здійсненні соціального контролю.

З практичних позицій дослідження базується на загальних доповідях Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (надалі – ЄКЗК) та доповідях ЄКЗК щодо окремих країн-членів Ради Європи. Крім того, практичні аспекти дослідження базуються на положеннях рішень Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) щодо неформальних ієрархій у пенітенціарних установах та насильства у середовищі ув'язнених. Доцільно зауважити, що саме доповіді ЄКЗК та рішення ЄСПЛ служать з'єднувальною ланкою між теорією та практикою протидії неформальним ієрархіям та запобігання поширення в'язничних субкультур, хоча головною їх цінністю є те, що вони служать нормативним відображенням реального існування феномену неформальних в'язничних ієрархій та в'язничних субкультур як таких².

Вагомим джерелом при написання цієї статті були звіти *Global Prison Trends 2021*, *Global Prison Trends 2022* та *Global Prison Trends 2023*, опубліковані *Penal Reform International*³.

Серед сучасних досліджень на окрему увагу заслуговує фундаментальне дослідження в'язничної субкультури, здійснене колективом авторів (Аршак Гаспарян, Гевін Слейд, Юрген Ван Поке, Віктор Захарія) у рамках відповідного проекту Ради Європи⁴.

Крім того, ця стаття відображає попередні висновки та напрацювання Дмитра Ягунова з питань симулякризації в'язничної субкультури та місця в'язничної субкультури у відносинах влади⁵.

У цій статті автори демонструють свій рішучий протест проти чергової збройної агресії Росії проти України та її європейських та євроатлантичних цінностей. Відтак використання авторами відкритих російськомовних ресурсів обумовлено лише намаганням авторів зробити внесок до справи захисту України від російської збройної агресії через інформування вітчизняних та зарубіжних науковців та широкого суспільства про АУС-(суб)культуру як про один з російських імперських проєктів, який загрожує національній безпеці як України, так й інших країн. Крім того, враховуючи, що молодь з російських регіонів, де АУС-(суб)культура набула значного поширення, наразі бере участь в агресивній війні проти Українського народу, фактор впливу АУС-(суб)культури на психологію окремих представників окупаційних військ потрібно враховувати для цілей розслідування вчинених ними воєнних злочинів на території України.

¹ Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart & Winston; Goffman, E. (1981). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Pelican Books; Goffman, E. (1961). *Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Anchor Books, Doubleday & Company, Inc.; Sutherland, E., Cressey, D. (1970). *Criminology*. Toronto-New-York-Philadelphia: J.B. Lippincott Company.

² На особливу увагу заслуговує нещодавнє рішення ЄСПЛ у справі «*S.P. and Others v. Russia*», де знайшло своє відображення проблематика, що досліджується нами («*S.P. and Others v. Russia*», applications №№ 36463/11 and 10 others, judgment 02.05.2023).

³ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023* <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12); Penal Reform International (2022). *Global Prison Trends 2022* <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2022/>> (2023, червень, 12); Penal Reform International (2021). *Global Prison Trends 2021* <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2021/>> (2023, червень, 12).

⁴ Council of Europe (2018). *Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova* (Arshak Gasparyan, Gavin Slade, Jurgen Van Poecke, Victor Zaharia).

⁵ Ягунов, Д. (2023). «*Homo Disciplinatus*» як об'єкт політики соціального контролю (до питання про симулякризацію національної політики запобігання катуванням у XXI столітті). *Політичне життя*, 1, 28-37; Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

Узагальнення досліджень в'язничної субкультури, висновки з попередніх досліджень та основний фокус авторського дослідження

У рамках цієї статті неформальні в'язничні ієрархії та супутні в'язничні (кримінальні) субкультури аналізуються з позицій міждисциплінарного підходу, хоча, безумовно, ключовою категорією є *відносини влади* та місце сучасних в'язничних ієрархій у відносинах влади.

Враховуючи численні ґрунтовні дослідження природи в'язничної субкультури як такої та відповідні теорії зародження в'язничних субкультур, для цілей актуалізації проблематики наукового дослідження у цій статті можна лише нагадати, що до середини ХХ століття в'язничні субкультури не були основним предметом наукових досліджень; за інерцією основна увага фокусувалася на ефективності «реабілітаційного ідеалу»¹. Лише згодом, як слушно зазначають Кортні Вайд-Ліндберг, Деріл Косяк та Крісті Браунфілд, «пенологи змістили фокус своєї уваги та «зайшли всередину» в'язниці, щоб дослідити соціальний світ ув'язнених»². Безумовно, на першому місці тут можна поставити дослідження Дональда Клеммера³.

Відаючи належне усім проведеним науковим дослідженням, спрямованим на висвітлення різних аспектів природи в'язничної субкультури, ми на перше місце ставимо тезу, що *симулякр* в'язничної субкультури – принаймні в її сучасних проявах – взагалі або здебільшого – не стосується в'язничної субкультури як такої⁴.

Йдеться про належним чином організовану та добре продуману систему неформальної карально-репресивної влади, яка у багатьох сучасних національних юрисдикціях становить успішну конкуренцію формальним владним інституціям у в'язниці, а також у вільному суспільстві.

Водночас йдеться про механізм примусового вилучення матеріальних цінностей у представників середніх та нижчих каст в'язничних ієрархій (і не тільки). Ця організована система карально-репресивної влади та водночас механізм перманентного вимагання й перерозподілу матеріальних цінностей, власне, і маскується під в'язничну субкультуру, формуючи її симулякр.

Враховуючи окремі авторські висновки з проблематики дослідження та формуючи напрями подальших наукових розвідок, ми ставимо на порядку денному наступні тези:

1. Неформальна в'язнична ієрархія (неформальні в'язничні ієрархії) є перманентною та стійкою внутрішньою організацією відносин влади-підпорядкування в'язничного «суспільства», характерним для пенітенціарних систем більшості сучасних країн⁵. Причому це явище меншою мірою залежить від природної інституційної тотальності, проте більшою – від прямої або опосередкованої підтримки цього явища державами (або приватними акторами – за умов приватизації пенітенціарних установ).

2. У ХХІ столітті неформальні в'язничні ієрархії – це *факт*, який визнається владою майже усіх держав, де відповідні в'язничні субкультури, як наслідок, набувають значущих проявів та більш ніж суттєво впливають навіть на вільне суспільство (не кажучи вже про саму пенітенціарну систему, персонал пенітенціарних установ та ув'язнених)⁶.

3. Неформальні в'язничні ієрархії та кореспондуючі в'язничні субкультури набули нормативного значення у доповідях ООН, рішеннях ЄСПЛ та доповідях ЄКЗК, де вказані міжнародні актори наголосили на явній *симулякризації* вказаного феномену та існуванні особливих

¹ Waid-Lindberg, C., Kosiak, D., Brownfield, K. (2015). The Representation of Prison Subculture Models in Mid-20th Century Hollywood Film. *The Annual Review of Interdisciplinary Justice Research*, December, 125.

² Waid-Lindberg, C., Kosiak, D., Brownfield, K. (2015). The Representation of Prison Subculture Models in Mid-20th Century Hollywood Film. *The Annual Review of Interdisciplinary Justice Research*, December, 125.

³ Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

⁴ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

⁵ Ibid; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 13, 7 <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2020). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February*, 48, 27 <<https://rm.coe.int/16809f8fa8>> (2023, червень, 12).

⁶ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 14, 7 <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, червень, 12).

відносин влади при формуванні та реалізації локальних, регіональних та/або національних субкультурних в'язничних норм¹.

4. В цілому феномен неформальних в'язничних ієрархій та кореспондуючих в'язничних (кримінальних) субкультур є глобальним та універсальним, проте має виражені політико-географічні особливості. Якщо говорити про країни Європи, то організоване насильство серед ув'язнених є найбільш характерним для країн пострадянського простору. Водночас пальма першості за ступенем розвинутості неформальних в'язничних ієрархій та концентрації в'язничного насильства належить країнам Латинської Америки, Сполученим Штатам Америки та Південній Африці; саме ці країни можуть служити головним емпіричним аргументом на користь авторських висновків, сформованих у цій статті.

5. Симулякр в'язничної субкультури не існує сам по собі; він існує у межах жорстокої та водночас жорсткої кастової ієрархічної системи та є похідним від неї. У переважній більшості країн неформальна кастова система все ще є ключовою основою життя ув'язнених, а традиції кастової системи диктують внутрішній порядок та мають пріоритет над офіційними правилами².

6. Симулякр в'язничної субкультури зумовлює та підтримує існування сучасних форм рабства у пенітенціарних установах, яке опосередковано, а іноді навіть прямо заохочується національними державами.

7. Незважаючи на задекларований антидержавний характер неформальних в'язничних ієрархій, симулякр в'язничної субкультури та відповідні кастові системи не існують у вакуумі окремо від держав та їхніх агентів; у більшості випадків це – результат договору між представниками вищих каст неформальних в'язничних ієрархій та агентами держави³.

8. Головним наслідком симулякру в'язничної субкультури є те, що «мовчазна співпраця між адміністрацією та неформальними лідерами у в'язницях має *серйозні ерозійні наслідки* для всієї системи кримінального правосуддя»⁴.

9. Симулякр в'язничної субкультури, неформальні в'язничні ієрархії та відповідні кастові відносини докорінним чином змінюють орієнтацію національних пенітенціарних систем – від реабілітаційної на пунітивну, підриваючи і без того слабкий «реабілітаційний ідеал»⁵.

10. Зовнішні символи симулякра в'язничної субкультури («принципи», «арго», «кодекси поведінки», «принципи», «поняття», татування, процедури «прописки», гасла тощо) лише маскують справжню природу цього явища, яке спрямоване на організоване й перманентне вилучення представниками вищих каст матеріальних цінностей від ув'язнених та інших осіб та/або отримання фінансової чи іншої матеріальної вигоди від організації чи підтримки злочинної діяльності,

¹ Edwards, A. J. (2023). Good practices in national criminalization, investigation, prosecution and sentencing for offences of torture. Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. *Human Rights Council, Fifty-second session, 28 February-31 March*.

² Council of Europe (2021). *Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December*, 39, 20 <<https://rm.coe.int/1680aa51af>> (2023, червень, 12).

³ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 20, 9 <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2020). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February*, 49, 28 <<https://rm.coe.int/16809f8fa8>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2023). *32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, 18; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September*, 51, 29 <<https://rm.coe.int/1680945eca>> (2023, червень, 12).

⁴ Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 21, 9 <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, червень, 12).

⁵ Ягунов, Д. (2010). «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4, 28-30; Ягунов, Д. (2010). Глобалізація та «криза покарання» трансформація пріоритетів пенальної політики сучасних країн. *Актуальні проблеми держави і права*, 55, 550-554; Martinson, R. (1979). 'What Works? Questions and Answers about Prison Reforms', In: Cullen, F.T., Applegate, B.K. (eds.). *Offender Rehabilitation: Effective Correctional Intervention*. Ashgate Publishing Company; Duguid, S. (2000). *Can Prisons Work? The Prisoner as Object and Subject in Modern Corrections*. Toronto: University of Toronto Press, 6; Allen, F. (1981). *The Decline of the Rehabilitative Ideal: Penal Policy and Social Purpose*. London, 5.

що відбувається за прямого сприяння агентів держави, яка, своєю чергою, є кінцевим бенефіціаром такого нелегального розподілу матеріальних ресурсів¹. У більшості країн світу в'язничні банди та інші форми неформальних в'язничних ієрархій займаються широким спектром злочинних дій, таких як контрабанда, вбивства, вимагання, викрадення людей, торгівля наркотиками та зброєю навіть поза в'язничними стінами, створюючи навколо себе образ сучасного «Робіна Гуда» та, як наслідок, використовуючи класичні інструменти завоювання політичного впливу, включаючи лобіювання. Йдеться про перманентне функціонування фінансово-орієнтованих кримінальних організацій, які претендують на політичну владу або – у випадку її наявності – на розширення політичної влади.

Як наголошують автори, основним мотивом для ув'язнених стати частиною високопоставленої впливової групи є отримання влади та привілеїв у пенітенціарній установі². Стійкість неформальних ієрархій надає такій владі інституціональності та фактично «вимиває» легітимність офіційного управління в'язницями³. Тому, узагальнюючи завдання дослідження, увага авторського колективу цієї статті *inter alia* сфокусована на питанні дослідження *неформальної влади* у в'язницях, яка поширюється не лише на самих ув'язнених, але й на персонал пенітенціарної системи та вільне суспільство.

Актуальність дослідження

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень з проблематики в'язничної субкультури, можна дійти висновку, що у наукових працях (особливо вітчизняних) в'язнична субкультура аналізується як явище: 1) перманентне; 2) незмінне; 3) стабільне; 4) захищене від зовнішніх впливів; 5) те, що має майже конспірологічну природу та виникає лише в силу існування в'язничної тотальності⁴.

Під час проведення авторами цього дослідження *Penal Reform International* опублікувала щорічний звіт (*Global Prison Trends 2023*), в якому, відобразила наступні тенденції глобального розвитку національних пенітенціарних систем у 2023 році, які, як на думку авторів, додатково підкреслили актуальність цього авторського дослідження.

Так, у доповіді *Global Prison Trends 2023* серед всього іншого вказано, що сучасні пенітенціарні системи характеризуються наступним: 1) збільшення строків ув'язнення, включно з довічним ув'язненням, внаслідок проведення начебто гуманістичних реформ у сфері кримінального права, які, як виявляється, мають протилежний ефект; 2) збільшення концентрації насильства у пенітенціарних установах, включаючи насильницькі смерті, катування та неналежне поводження як з боку агентів держави, так і з боку приватних агентів – незважаючи на зусилля, спрямовані на їх запобігання та належне розслідування; 3) насильницькі та кримінальні субкультури у в'язницях стали ключовим викликом для більшості пенітенціарних систем у всьому світі⁵.

Виникає закономірне питання, що має практичне значення: чому на фоні збільшення прозорості в'язниць, ще більшого розуміння невдачі в'язниці як реабілітаційного механізму, задекларованої політики декарцерації та детоталізації, поширення інституту пробації у різноманітних формах, задекларованого збільшення реабілітаційної складової кримінального покарання та процесу виконання кримінальних покарань існують фактично протилежні небезпечні тенденції, спрямовані не лише на поширення ув'язнення як механізму соціального контролю, але й на суттєве збільшення концентрації насильства у пенітенціарних установах.

У відповідь – можна констатувати кризу формально-юридичного погляду на в'язницю в силу невдачі традиційних інструментів правового регулювання припинити поширення субкультурних

¹ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

² Slade, G., Kelbakiani, A., Tsagareli, N., Kachkachishvili, S. (2020). Influence of Criminal Subculture on the Management of a Penitentiary Institution. *Open Society Foundations*, 3.

³ Там само.

⁴ З іншого боку, на прикладі пенітенціарних систем колишнього СРСР або країн соціалістичного табору багато авторів вказують на трансформації в'язничних субкультур. Тим не менш, як правило, одночасно підкреслюються, що усі вони так і не позбулися характеристик, вироблених внаслідок впливу радянського зразку симулякру в'язничної субкультури.

⁵ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

тенденцій та знизити концентрацію насильства у в'язницях, не кажучи вже про неможливість досягнення формально задекларованих цілей реабілітації девіантів.

Цілі дослідження

Враховуючи проблематику, автори формують наступні цілі наукового дослідження: 1) простежити еволюцію поглядів на в'язничну субкультуру у вітчизняній та зарубіжній історіографії та теоретичній думці; 2) проаналізувати феноменологію сучасної в'язничної субкультури; 3) встановити обсяги та прояви поширення в'язничної субкультури (в'язничних субкультур) у сучасних національних пенітенціарних системах; 4) ідентифікувати причини, які зумовлюють поширення в'язничної субкультури у сучасних національних пенітенціарних системах; 5) дослідити вплив неформальних в'язничних ієрархій та в'язничних субкультур на цілі покарання та, зокрема, на «реабілітаційний ідеал»; 5) сформулювати пропозиції, спрямовані на подолання поширення явища неформальних в'язничних ієрархій та кореспондуючого симулякру в'язничної субкультури у національних пенітенціарних системах.

Зростання в'язничного населення

Віддзеркалюючи висновки, презентовані *Penal Reform International* у щорічному звіті *Global Prison Trends 2023*, щодо зростання обсягів соціального контролю у формі ув'язнення, можна наголосити, що подібні тенденції є не випадковим, неконтрольованим та/або хаотичним процесом. Світові тенденції в'язничного населення останніх двадцяти років доводять те, що ув'язнення продовжує бути надзвичайно поширеним явищем на усіх континентах всупереч задекларованим аболіціоністським гаслам¹.

У нещодавній доповіді спеціального доповідача ООН щодо смертності у в'язницях особливий наголос робиться на скороченні ув'язнення та встановленні заборони на безальтернативне ув'язнення як запобіжний захід та вид покарання². Наголошується, що переповненість в'язниць обумовлює більшу концентрацію насильства між ув'язненими та посилення діяльності в'язничних банд, а також провокує в'язничні бунти³. Проте при цьому підкреслюється, що багато держав, навпаки, збільшили кількість ув'язнених й тривалість термінів покарання⁴.

За даними Ради Європи, завершення карантинних заходів для боротьби з пандемією Covid-19 призвело до відновлення рівня ув'язнення в багатьох європейських країнах у період з січня 2021 року по січень 2022 року: середній рівень ув'язнення зріс на 2,3% у країнах з населенням понад один мільйон жителів.

В'язничні адміністрації Болгарії (-8%), Естонії (-6,3%) та Німеччини (-5,5%) були єдиними трьома країнами, які повідомили про помітне зниження рівня ув'язнення в країнах з населенням понад один мільйон жителів⁵.

У той же час, у 16 країнах відбулося значне зростання: Словенія (+23%), Фінляндія (+15%), Франція (+15%), Північна Ірландія (Великобританія) (+13%), Чорногорія (+12%), Хорватія (+10%), Туреччина (+9,2%), Швеція (+8,2%), Албанії (+8,2%), Угорщині (+7,9%), Вірменії (+7,9%), Латвії (+7,3%), Румунії (+6,5%), Польщі (+6,1%), Північній Македонії (+5,8%) та Данії (+5,5%)⁶.

В інших 24 національних пенітенціарних адміністраціях показники чисельності ув'язнених залишилися незмінними⁷.

Зростання в'язничного населення у 2022 році відображає повернення до відносної нормальності в суспільному житті та функціонуванні європейських систем кримінального

¹ Yagunov, D. (2022). The Panoptic-Carceral State through the Prism of the Indicators of Prison Policy of the XXI Century. *Political Life*, 3, 71-85.

² Tidball-Binz, M. (2023). Deaths in prisons. Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. *Human Rights Council. Fifty-third session 19 June-14 July*, 3. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development.

³ Там само, 18.

⁴ Там само, 19.

⁵ Marcelo, F. Aebi Edoardo Cocco Lorena Molnar (2023). *Prison Populations. SPACE I-2022. 15 December 2022. Updated on 26 June 2023*. Council of Europe Strasbourg.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

правосуддя. Незважаючи на зазначене зростання, загальноєвропейський рівень ув'язнення у 2022 році все ще нижчий, ніж на початку 2020 року, до пандемії. Це свідчить про продовження послідовного зниження, яке спостерігається з 2011 року¹.

На нашу думку, потрібно враховувати як успіхи у зниження в'язничного населення, так і явні невдачі. Невдачею як раз є те, що, по-перше, в Європі зниження в очікуваних обсягах не відбулося, а, по-друге, світові показники в'язничного населення, на які ми орієнтуємося більшою мірою, свідчать про зворотні процеси, що віддзеркалюють більшу карцерацію сучасних суспільств.

Тому можна ще раз наголосити: у XXI столітті ув'язнення продовжує бути надзвичайно корисним для цілей соціального контролю за громадянами з боку держав та квазідержавних приватних акторів. Вказана «корисність» частково обумовлює багато у чому декларативність, а частково – неефективність аболіціоністських рухів у політичній дуелі з намаганнями забезпечити існування традиційного балансу між «свободою» та «безпекою», де політичні еліти послідовно намагаються надати пріоритет «безпеці»².

Навіть вельми незначне зниження відносних показників в'язничного населення в окремих країнах та, навпаки, збільшення абсолютних показників в'язничного населення підтверджує гіпотезу про «змішування» інституційних та неінституційних інструментів соціального контролю, де на фоні задекларованої політики декарцерації відбувається більш тонке та невидиме розкидування тенет соціального контролю на політичне тіло суспільства³.

Власне, саме це потрібно враховувати при здійсненні аналізу неформальних в'язничних ієрархій та симулякру в'язничних субкультур.

Практичне значення категорій неформальної в'язничної ієрархії та в'язничної субкультури

У контексті проблематики цього дослідження вважаємо за потрібне наголосити: неформальні ієрархії ув'язнених та відповідні симулякри в'язничних субкультур – це аж ніяк не абстрактні наукові категорії, як вони здебільшого досліджуються у рамках соціології, кримінології та психології. Неформальні в'язничні ієрархії є *перманентним явищем*, характерним для пенітенціарних систем багатьох країн світу⁴. У XXI столітті неформальні в'язничні ієрархії – це *феномен*, який визнається як реальний факт владою усіх держав, де такі ієрархії та кореспондуючі субкультури набувають значущих проявів та суттєво впливають навіть на вільне суспільство та державу.

Як наголошують окремі автори, в'язнична субкультура «виходить за межі пенітенціарних установ, вона поширюється у більш широких колах суспільства»⁵. Є обґрунтована думка, що ідеї в'язничної субкультури та небажана популяризація досі поширюється в суспільстві, а тому боротися з цим явищем лише в межах пенітенціарної установи практично неможливо⁶.

Відтак неформальні ієрархії ув'язнених та відповідні в'язничні субкультури – це конкретні практичні поняття та «приземлені» речі, якими оперує як ЄСПЛ (при розгляді конкретних справ), так і ЄКЗК (при здійсненні візитів та наданні відповідних рекомендацій урядам держав)⁷.

¹ Marcelo, F. Aebi Edoardo Cocco Lorena Molnar (2023). *Prison Populations. SPACE I-2022. 15 December 2022. Updated on 26 June 2023*. Council of Europe Strasbourg.

² Yagunov, D. (2022). The Panoptic-Carceral State through the Prism of the Indicators of Prison Policy of the XXI Century. *Political Life*, 3, 71-85.

³ Там само.

⁴ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 13, 7 <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2020). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February*, 48, 27 <<https://rm.coe.int/16809f8fa8>> (2023, червень, 12).

⁵ Human Rights Defender, the Republic of Armenia (2019). *Concept on Combating Criminal Subculture in the Penitentiary Institutions of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia*. Yerevan: Ad Hoc Public Report, 39.

⁶ Slade, G., Kelbakiani, A., Tsagareli, N., Kachkachishvili, S. (2020). Influence of Criminal Subculture on the Management of a Penitentiary Institution. *Open Society Foundations*, 8.

⁷ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

Ба більше, в Україні проблематика в'язничної субкультури також перестала бути суто теоретичною, набувши нормативного виміру. Так, у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року наголошено, що однією з проблем пенітенціарної системи України є «вплив в'язничної субкультури та злочинного середовища», що актуалізує проблему «протидії негативному впливу злочинної субкультури та неформальної в'язничної ієрархії»¹. Тобто, боротьбу з неформальною в'язничною ієрархією та симулякром в'язничної субкультури офіційно задекларовано як напрямок державної політики України.

Потрібно додати, що неформальні в'язничні ієрархії є невід'ємними від насильства, катування та неналежного поводження, що застосовується до ув'язнених як представниками найвищих каст ієрархій, так і агентами держави для цілей самозбереження та, як ми наголошували вище, максимізації нелегальних прибутків. Тому вважаємо за потрібне наголосити на надзвичайно важливий для цілей нашого дослідження тезі, що «катування – це насамперед злочин, скоєний або дозволений державними посадовими особами, а іноді – приховано або відкрито заохочуваний державною політикою або вказівками»².

Більше того, з огляду на концентрацію насильства, яку продукують неформальні в'язничні ієрархії в усьому світі через симулякр в'язничних субкультур – як у в'язницях, такі у вільному суспільстві, – говорити про в'язничні субкультури у відриві від отримання та легалізації прибутків є не лише необґрунтованим, але й навіть аморальним.

Еволюція поглядів на в'язничну субкультуру

Дослідженню субкультури як феномену присвячена велика кількість наукових праць. Традиційним є підхід, що про субкультуру згадують, коли йдеться про норми, що виникають внаслідок фрустраційної ситуації або з конфлікту між певною соціальною групою та суспільством загалом. Так, норми, що виникають у злочинних угрупованнях або в групах підлітків, часто називають «субкультурними»³. Іноді вживається поняття «контркультура»⁴.

Проте у контексті цього дослідження, зважаючи на його практичну спрямованість, базовим поняттям є «неформальні в'язничні ієрархії», у той час коли «в'язнична субкультура» розглядається саме як *симулякр*, який, як правило, приховує справжні відносини влади у тотальних інституціях та у вільному суспільстві та використовується державою для прихованого зміцнення неформальних в'язничних ієрархій та, як наслідок, посилення соціального контролю. Самими ж неформальними в'язничними ієрархіями «в'язнична субкультура» використовується, як вже наголошувалося вище, для цілей максимізації злочинних прибутків.

Сучасні в'язничні субкультури є побічним продуктом «виправної» («сучасної») в'язниці, задекларованої як місце та механізм «виправлення» девіантів в більш широкому контексті «покращення» або «вдосконалення» суспільства – з тим, з чим «виправна в'язниця» із самого початку справлялася невдало й неефективно. Ідеалістичні проекти в'язниці кінця XIX століття йшли поруч з розчаруванням їх реабілітаційного потенціалу, що згодом завершилося кризою «реабілітаційного ідеалу», від якого сучасна в'язниця так і не може відійти, незважаючи на максимальний реабілітаційний *нео-оптимізм*⁵. Із самого початку «виправна» в'язниця, як наголошує М. Фуко, зробила можливим та навіть заохотила організацію середовища делінквентів, солідарних один з одним, які *визнають ієрархію* та готові до співучасті в будь-якій майбутній злочинній діяльності⁶.

¹ Розпорядження Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022 – 2024 роках, 2022 (Кабінет Міністрів України) Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#Text>> (2023, червень, 12).

² Edwards, A. J. (2023). Good practices in national criminalization, investigation, prosecution and sentencing for offences of torture. Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.. *Human Rights Council, Fifty-second session, 28 February-31 March*.

³ Yinger, J. (1960). Contraculture and Subculture. *American Sociological Review*, 25(5), 627.

⁴ Там само.

⁵ Ягунов, Д. (2010). «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4, 28-30.

⁶ Фуко, М. (1999). *Надзирати і наказувати. Рождение тюрьмы*. Москва: Ad Marginem, 390.

Проблематика цієї статті аналізується у трикутнику «політичні еліти» – «ув'язнення» – «соціальний контроль», де, власне, питання – якою є держава як така – сильна й централізована або слабка – є питанням другорядним¹.

Навіть якщо брати до уваги, що при створенні «сучасної» в'язниці держава ще не була Левіафаном і не мала достатніх інструментів для здійснення соціального контролю над «девіантами», це не виключало здійснення широкого соціального контролю за громадянами з боку політичних еліт, у тому числі у формі широкого використання ув'язнення з супутнім побічним елементом у вигляді інституційних субкультур.

Сьогодні важко сказати, наскільки «класичні» пенітенціарні установи, які ще зберігалися до 1860-х років у Сполучених Штатах Америки, мали в'язничну субкультуру в традиційному її розумінні, проте є очевидним, що навіть тоді адміністрація розглядала наявність інституційної субкультури як проблему – проблему безпеки або взагалі як «проблему». Більше того, застосування тілесних покарань за порушення «дисципліни» при абсолютній сегрегації в одиночних камерах (Пенсильванія) або загальних роботах у повній тиші *inter alia* переслідувало мету запобігання поширення локальної інституційної субкультури – навіть якщо вона не мала організованого характеру, ієрархічної структури та кримінальної спрямованості.

Можна презюмувати, що в'язнична субкультура виникає разом з появою масового утримання ув'язнених у спільних великих приміщеннях та широкого використання їх праці. Якщо ми говоримо про історичний період – це англійські *prison hulks* (в'язниці-кораблі), хоча вони були ще раніше і в Південній Європі, загальні в'язниці у Франції, Росії та інших країнах тощо.

Репрезентація в'язничної субкультури знайшла своє широке відображення навіть у радянській художній літературі. Можна згадати «Каторгу» Валентина Пікуля, де (відкинувши шовіністичні та імперські авторські акценти) можна сформувати чітке уявлення про наявність глибоко вкоріненої неформальної ієрархії у російських каторжних тюрмах, а головне – про глибоке занурення агентів держави до субкультурних в'язничних норм, а також про сприяння з боку агентів держави у поширенні субкультурної влади у загальній масі ув'язнених.

Не можна не згадати думку Толкотта Парсонса, який наголошував, що делінквентна субкультура, хоча вона й може мати неформальний кодекс поведінки, який суворо дотримується представниками цієї субкультури, є «відносно слабкою у зв'язках з ширшою системою цінностей»². Ми зауважуємо на цій думці, передусім, в силу того, що вона може здаватися такою, що суперечить авторській концепції. Проте субкультура, вступаючи у зв'язки з «ширшою системою цінностей», навіть будучи слабкою, демонструє вражаючу силу, якщо вона потрапляє до середовища, де не діє та сама «ширша система», або де субкультура може підмінити собою ту саму «ширшу систему». Більше того, як свідчить і радянська практика (наприклад, АУС-(суб)культура, яка буде розглядатися нижче), і практика багатьох інших сучасних країн, кримінальна (в'язнична) субкультура не лише не є слабкою. Навпаки, кримінальна (в'язнична) субкультура успішно вторгається до системи цінностей вільного суспільства, паразитує на ній, підміняє її та у подальшому успішно формує нові моделі поведінки.

Щодо західної кримінології та пенології, то проблематика в'язничної субкультури знайшла своє відображення у наукових працях багатьох видатних вчених, а тому, вважаємо, не є доцільним повторювати їхні важливі висновки, які зберігають актуальність й понині. Водночас можна зауважити, що вже у XX столітті поняття «субкультура» стало дещо архаїчним та навіть, можливо, зайвим, від «висміювання якого сучасна наука отримувала інколи задоволення»³. Поясненням цьому може служити, що у сучасному глобалізованому світі *культурне різноманіття* стало універсальною цінністю.

Тим не менш, вважаємо за доцільне зауважити на окремих аспектах досліджень праць класиків, які актуалізують проблематику цього авторського дослідження.

¹ Сьогодні це особливо яскраво проявляється в силу приватизації пенітенціарних установ і навіть пенітенціарних систем, де функції соціального контролю політичні еліти вже доручають не державі, а приватним акторам.

² Parsons, T. (1951). *The Social System*. Routledge & Kegan Paul Ltd, 195.

³ Blackman, S. (2014) Subculture theory: an historical and contemporary assessment of the concept for understanding deviance. *Deviant Behavior*, 35 (6), 496-512.

Так, окреслюючи теоретичні підходи до в'язничної субкультури не можна не згадати два основних підходи до пояснення феномену (краще – *симулякру*) в'язничної субкультури, які традиційно розкриваються або згадуються у більшості наукових праць з вказаної проблематики. Йдеться про *деприваційну* та *імпортаційну* моделі (теорії).

Деприваційна модель в'язничної субкультури передбачає, що в'язнична субкультура є результатом інституційної тотальності та відповідних обмежень, які покладаються на ув'язнених. Згідно з деприваційною моделлю, ув'язнені формують інституційну субкультуру через позбавлення волі як *таке*, а також – як наслідок – позбавлення приватності, вільного часу, безпеки, автономії, послуг, товарів, їжі, сексу. В'язнична субкультура – це форма пристосування ув'язненого до життя у в'язниці на фоні відсутності або крайнього дефіциту вказаних вище атрибутів вільного життя. Власне, це те, що вкладається у класичну концепцію тотальних інституцій Ірвінга Гоффмана та пов'язується з розробками Дональда Клеммера щодо призонізації. Відповідно до деприваційного тлумачення, в'язниця виробляє всередині себе систему жорстких правил, які стають внутрішньою субкультурною формою, яка засвоюється людиною одразу після потрапляння до в'язниці, і, таким чином, спонукає (примушує) кожного ув'язненого стати типовим й характерним членом в'язничного співтовариства¹.

Навпаки, імпортаційна модель розглядає в'язничну субкультуру як суміш вуличних кримінальних культур, що імпортуються девіантами до в'язниці². Імпортаційна модель декларує протилежне, стверджуючи, що соціальна система ув'язнених значною мірою походить від базових кримінальних субкультурних норм та символів, набутих ув'язненими саме у *вільному суспільстві*. Саме ці різноманітні, але водночас багато у чому однакові субкультурні символи девіанти приносять до конкретної в'язниці, піддаючи їх подальшій амальгамації за умов конкретної в'язниці з конкретним персоналом у конкретній країні за конкретних соціальних, економічних та політичних умов.

Отже, відповідно до теорії імпортації, субкультура певної в'язниці залежить не від в'язниці як такої, а від ступеня антисоціальної спрямованості нових ув'язнених.

Проте, гадаємо, відповідь на це запитання можна знайти у самій природі тотальних інституцій та характері соціальних відносин у тотальних інституціях. Як підкреслив «батько соціології в'язниці» Дональд Клеммер, в'язниця – це *вже приготоване для ув'язнених суспільство*, де кожна людина відчуває призонізацію навіть коли просто опиняється у в'язниці³. Людина замінює ім'я на номер або на прізвище. Людина стає анонімною фігурою в підлеглій групі. Людина дуже швидко вивчає посади персоналу та звання конкретних в'язничних офіцерів. Якщо ув'язнений навіть і не використовує в'язничну мову, вона все одно посідає значне місце в його свідомості⁴. Ув'язнений стає об'єктом впливу того, що Дональд Клеммер визначив як «*universal factors of prisonisation*»⁵. Саме «*universal factors of prisonisation*» є тим, чому піддаються усі без винятку ув'язнені; останні, за визначенням Едвіна Сазерленда і Дональда Крессі, «*проковтуються в'язницею*»⁶.

Можна додати, що, як свідчить досвід функціонування американських в'язничних банд, більшість їх членів рекрутуються саме у в'язницях (наприклад, такі «брендові» американські в'язничні банди *Barrio Azteca*, *Los 27*, *Nuestra Familia*, *Black Guerrilla Family*, *Conservative Vice Lords* та інші)⁷. З іншого боку, розвиток технологій, поширення впливу соціальних мереж та збільшення закритих груп у соціальних мережах не стоїть на місці, і багато хто з членів американських банд приходить до в'язниці, вже будучи членом банди, проте не маючи в'язничного досвіду, будучи завербованим через соціальні мережі (*Dominicans Don't Play*)⁸.

¹ Malizia, N. (2021). Prison subculture: a study on the adaptation of prisoners in Italian prisons. *International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP)*, 11, 232.

² Ganapathy, N., Balachandran, L. (2020). Minority gangs in Singapore prisons: Prisonisation revisited. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 53(1), 44.

³ Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York, 297-299.

⁴ Ягунов, Д. (2020). *Пенітенціарна політика як складова соціального контролю*. Одеса: Фенікс.

⁵ Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York, 300.

⁶ Sutherland, E., Cressey, D. (1970). *Criminology*. Toronto – New-York – Philadelphia: J.B. Lippincott Company, 538.

⁷ Yagunov, D., Melnychuk T., Meliukhov, V. (2023). The prison gang as a «brand» (an overview of informal prison hierarchies in modern prison systems). *Political Life*, 2, 65.

⁸ Там само, 49.

З іншого боку, актуалізуючи практичні аспекти цього дослідження, відмінності між двома підходами можуть мінімізуватися з огляду на кінцеву перспективу впливу ув'язнення на ув'язнених та їх світ. У будь-якому випадку ув'язнення призводить до збільшення концентрації насильства у поведінці ув'язненого.

Щодо визначення поняття «в'язнична субкультура», то їх існує велика кількість, і, власне, це дослідження не ставить за мету надати вичерпний аналіз кожного з них.

Тим не менш, можна навести окремі приклади.

У посібнику Омбудсмана Республіки Вірменія щодо запобігання в'язничній субкультурі зазначається, що в'язнична субкультура – це сукупність цінностей, вірувань, звичок і правил поведінки, прийнятих ув'язненими, що неминуче виникають у тих, хто опиняється в умовах ізоляції¹.

Автори ґрунтовного дослідження в'язничної субкультури у пенітенціарних установах Молдови визначають кримінальну субкультуру як сукупність неформальних інститутів – потужних соціальних норм, що включають правила примусу до виконання цих норм та визначену практику покарання². Неформальні інститути, що складають кримінальну субкультуру, забезпечуються і охороняються невеликою групою ув'язнених, які займають найвищі позиції в неформальній ієрархії³. Ці норми і практики призводять переважно до небажаних наслідків, включаючи порушення формальних в'язничних правил; ці норми і практики також знижують передбачуваність і можливість дотримання цих формальних правил і процедур⁴. Іншими словами, кримінальна субкультура – це неформальне управління ув'язненими, яке структурує в'язничний порядок та регулює соціальну взаємодію⁵.

Автори вказаного дослідження наголошують, що поняття «субкультура» має широкий культурно-історичний контекст та включає широкий спектр явищ, до яких відноситься неформальна ієрархія, система насильства, здирицтва, симбіоз з корумпованістю персоналу, а також злочинні угруповання всередині і за межами в'язниці⁶. Ми підкреслюємо цінність цього визначення, проте – зі свого боку – висловлюємо позицію, що в'язнична субкультура – на відміну від неформальної ієрархії – є саме *симулякром*.

Як ми з'ясували вище, традиційний (класичний) погляд на в'язничну субкультуру відображає «набір» з неформальної ієрархії, насильства, нестачу персоналу, переповнення пенітенціарних установ та брак матеріальних ресурсів. Як зазначає *Penal Reform International*, у 2023 році усього світу продовжують надходити повідомлення про високий рівень насильства у в'язницях, а переповненість в'язниць, нестача персоналу та погані умови утримання сприяють і загострюють цю проблему⁷.

Тому саме неформальна в'язнична ієрархія є базовим поняттям, наповненим практичним смислом; саме *ієрархія* продукує відповідні субкультурні символи для цілей досягнення своїх матеріальних інтересів та досягнення більшого неформального та/або формального впливу на ув'язнених, членів їхньої сімей, адміністрацію пенітенціарної установи або навіть всю пенітенціарну систему та, якщо неформальна ієрархія має достатній матеріальний ресурс – на вільне суспільство та політичні еліти.

Продовжуючи раніше проведений аналіз в'язничної субкультури як *симулякру*, вважаємо, що підхід до в'язничної субкультури саме як до автономної категорії є необґрунтованим спрощенням. Подібний автономний підхід приховує *функціональне значення* неформальної в'язничної ієрархії та її *матеріально-фінансову спрямованість*, так само як й *інструментальну*

¹ Human Rights Defender, the Republic of Armenia (2019). *Concept on Combating Criminal Subculture in the Penitentiary Institutions of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia*. Yerevan: Ad Hoc Public Report, 4.

² Gasparyan, A., Slade, G., Van Poecke, J., Zaharia, V. (2018). *Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova*. Council of Europe, March

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 34

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

цінність неформальної в'язничної ієрархії для держави, політичних еліт та їх агентів, яким держава делегує повноваження з управління пенітенціарними системами¹.

Політико-географічні особливості

Потрібно визнати унікальність кожної національної або регіональної в'язничної субкультури, враховуючи конкретні умови, за яких вона формувалася, так само як і конкретні фактичні локальні та/або регіональні цілі, що ставляться перед конкретними сучасними неформальними в'язничними ієрархіями.

Так, наприклад, у переважній більшості питання запобігання в'язничній субкультурі та неформальній в'язничній ієрархії порушувалися ЄКЗК перед урядами країн колишнього СРСР (Росія, Грузія, Молдова, Україна, Литва, Латвія тощо), де кожного разу за замовчуванням презюмувався національний характер відповідних в'язничних субкультур². Український дослідник Антон Симкович обґрунтовано підкреслює, що [неформальний] «кодекс ув'язнених існує в усіх чоловічих в'язницях України»³.

З іншого боку, було б невірно заперечувати широкий вплив національних в'язничних субкультур на пенітенціарні системи інших країн Європи (Франція, Кіпр, Сполучене Королівство, Швеція тощо).

Румунські дослідники вказують, що у румунських в'язницях ув'язнені мають широко розроблену власну систему норм, цінностей і моделей поведінки, яка служить основою відповідної національної в'язничної субкультури⁴.

Литовські вчені наголошують, що, як і в інших пострадянських країнах, пенітенціарні установи Литви характеризуються неформальним карцерним колективізмом, де вищі касти неформальної в'язничної ієрархії несуть відповідальність за «підтримання порядку», а тому в литовських пенітенціарних установах переважають неформальні субкультурні правила⁵.

Словенські автори підкреслюють, що «загалом, експлуатація, недовіра, ієрархія та відповідна соціальна структура, секретність є основними характеристиками в'язничної субкультури у словенських в'язницях»⁶. В'язнична субкультура присутня у всіх в'язницях та впливає на повсякденну поведінку ув'язнених⁷.

Станом на початок 2022 року чілійська в'язнична адміністрація повідомила про 754 в'язничні банди, кожен п'ятий член яких є іноземним громадянином, переважно колумбійцем⁸. Відповідно, можна впевнено стверджувати про наявність «багатої» в'язничної субкультури, яка не може не впливати на вільне суспільство (ще раз доцільно загадати тезу Толкотта Парзона про вплив субкультури на вільне суспільство).

Дослідники в'язничної субкультури у нігерійській в'язницях наголошують на індивідуальних особливостях місцевої в'язничної субкультури, що робить її несхожою на в'язничні субкультури у пенітенціарних установах та системах США та країн Європи⁹.

¹ Ягунов. Д. (2023). «Homo Disciplinatus» як об'єкт політики соціального контролю (до питання про симулякризацію національної політики запобігання катуванням у XXI столітті). *Політичне життя*, 1, 28-37; Yagunov, D.V. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

² Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

³ Symkovych, A. (2017). The 'Inmate Code' in Flux: A Normative System and Extralegal Governance in a Ukrainian Prison. *Sage Journals*, 66, 7.

⁴ Nădrag, L., Manuela, S. (2010). A Study of Inmate Argot in Romanian Prisons. *Comparative Legilinguistics*, 4, 39-47.

⁵ Vaiciuniene, R., Tereškinas, A. (2017). Transformations in Prison Subculture and Adjustment to Imprisonment in Post-Soviet Lithuanian Penitentiary Institutions. *East European Politics and Societies*, 31.

⁶ Meško, G., Hacin, R. (2018). Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 69(4), 342.

⁷ Там само, 340.

⁸ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 35

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

⁹ Onojeharho, J., Bloom, L. (1986). Inmate Subculture in a Nigerian Prison. *The Journal of Psychology*, 120(5), 421-432.

Не можна заперечувати міжнаціональну та транскордонну природу багатьох сучасних національних та регіональних в'язничних субкультур, де найяскравішим прикладом є відповідний базовий стандарт неформальної ієрархії та *типова* радянська в'язнична субкультура, поширені у багатьох країнах колишнього СРСР, що найчастіше асоціюється з концептом «ворів в законі» та «общаком» як відображенням кінцевого елементу в системі організованого нелегального вилучення та перерозподілу матеріальних цінностей. Проте навіть сьогодні, по-перше, радянський концепт «ворів в законі» впливає на субкультурне середовище у більшості пострадянських пенітенціарних систем та формує стандарт субкультурних в'язничних норм. По-друге, всупереч уявленням про «час, що плине», та «великі відстані», цей же концепт продовжує впливати і на країни Європи (і не тільки).

Так, наприкінці червня 2023 року Європол спільно з французькою *Police Nationale* та іспанською *Policia Nacional* ліквідував вірменську мережу «ворів у законі», яка була причетна до вчинення особливо тяжких майнових злочинів у країнах ЄС, була особливо відокремленою, із суворими кодексами поведінки, які захищали її лідера та були спрямовані на забезпечення її виживання, а відповідний «титул», який мав лідер, гарантував його статус та владу над іншими членами злочинної організації¹.

Водночас, презумуючи, що показником занурення пенітенціарних систем до локальних, регіональних, національних та навіть інтернаціональних кримінальних субкультур є саме концентрація насильства у пенітенціарних установах, перші місця в сучасному світі за цим «показником» посідають країн Латинської Америки, Мексика, Сполучені Штати Америки та Південна Африка, які перебувають під контролем численних в'язничних банд та кримінальних угруповань, які діяльність яких нерідко має транснаціональний характер та багату історію.

Проте головним у контексті дослідження цього аспекту є те, що, власне, неформальні в'язничні ієрархії та відповідні їм в'язничні субкультури ставлять в один ряд абсолютно різні країни – як за географічним розташуванням, так і за політичним устроєм, а також за рівнем економічного розвитку (США, Киргизстан, Мексика, Бразилія, Північна Ірландія, Гондурас, Південна Африка тощо), надаючи підстави формувати обґрунтовану презумпцію про вказані неформальні в'язничні ієрархії та в'язничні субкультури як побічний продукт цілеспрямованого розширення соціального контролю держави над дедалі більшими верствами населення, які політичними елітами розглядаються як «потенційно небезпечні».

В'язнична банда як бренд

Як свідчать практики сучасних національних пенітенціарних систем, в'язничні банди є найпоширенішими формами неформальних в'язничних ієрархій, які функціонують не лише у самих пенітенціарних установах та пенітенціарних системах, проте поширюють свою злочинну діяльність та субкультурний вплив на вільне суспільство та органи влади, а головне – характеризуються особливою увагою до власних субкультурних кодексів поведінки членів у відносинах з «побратимами», державою, конкурентами з інших банд та третіми особами².

Наявність, активне функціонування та поширення діяльності в'язничних банд є добре відомим та задокументованим явищем у майже всіх національних юрисдикціях, що має велике значення для науковців і політиків³. Нерідко такі банди формуються за расовою або етнічною ознаками і, як правило, організовуються навколо захисту своїх членів⁴. Дуже часто провести відмінність між «вуличною» та «в'язничною» бандою, а відтак – між в'язничною субкультурою та кримінальною субкультурою майже неможливо в силу комплексності та широкого впливу вказаних акторів як у в'язниці, так у вільному суспільстві.

¹ Europol (2023). 28 arrests as France and Spain hit chief 'Thief in Law'

<<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/28-arrests-france-and-spain-hit-chief-'thief-in-law'>> (2023, червень, 30).

² Yagunov, D., Melnychuk T., Meliukhov, V. (2023). The prison gang as a «brand» (an overview of informal prison hierarchies in modern prison systems). *Political Life*, 2, 47-65.

³ Ganapathy, N., Balachandra, L. (2020). Minority gangs in Singapore prisons: Prisonisation revisited. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 53(1), 44-64.

⁴ Yagunov, D., Melnychuk T., Meliukhov, V. (2023). The prison gang as a «brand» (an overview of informal prison hierarchies in modern prison systems). *Political Life*, 2, 47-65.

Неформальна ієрархія як основа в'язничної субкультури

На думку українського дослідника Антона Симковича, є типовим та поширеним, коли система неформальних статусів, традицій, приписів та суворих правил поширюється на всіх ув'язнених, а також на злісних («професійних») правопорушників на волі, щоб підтримувати певний порядок і стримувати конфлікти¹. Проте, мабуть, головною відмінністю між уявленнями про ієрархії у вільному світі та у в'язниці є те, що від формальних (легітимних) ієрархій у вільному світі очікується порядок, стабільність, а головне – соціальна справедливість. Між тим, як наголошує Антон Симкович, неформальна в'язнична ієрархія *цементує нерівність, інституціоналізовану у статусній стратифікації*².

Наслідком є насильство, ритуальне сексуальне насильство, катування та запровадження у пенітенціарних установах перманентного стану, схожого на стан рабства.

Кримінальні субкультури, що формуються неформальними ієрархіями, впливають на більшість пенітенціарних систем у всьому світі, створюючи альтернативні правила та кодекси поведінки ув'язнених, а їх поширеність за останні десятиліття лише зростає³. Кримінальні субкультури становлять одну з найбільших проблем для в'язничних адміністрацій, особливо там, де в'язниці самоврядні або мають спільне управління з адміністрацією.

Наявні дослідження свідчать про декілька причин формування неформальних ієрархій та перманентного існування відповідних в'язничних субкультур. Серед них є відсутність належного управління, суттєве збільшення кількості в'язниць та переповненість в'язниць із обмеженим наглядом з боку в'язничного персоналу⁴. Лідери банд у багатьох в'язницях диктують все у повсякденному житті ув'язнених, від організації сну до організації бунтів⁵.

Крім того, спільні соціальні, релігійні та політичні цінності також можуть пояснити консолідацію та монополію в'язничних банд, як показали дослідження в Сінгапурі, США, Бразилії, Киргизстані, Бразилії та Північній Ірландії. Відсутність доступу до предметів першої необхідності та безпеки, а також толерантність з боку персоналу пенітенціарних установ, які активно використовують кримінальні субкультури для підтримки порядку (Грузія, Молдова).

Так, адміністрація в'язниці № 15 у Ксані (Грузія) регулярно делегувала керівникам таких неформальних ієрархій завдання щодо підтримання порядку та безпеки серед інших ув'язнених, що призводило до різних форм насильства серед людей у в'язниці та часто призводило до подальших актів насильства та покарання, що знайшло своє відображення у доповіді ЄКЗК⁶. На рівні доповідей ЄКЗК було визнано існування неформальної ієрархії та збирання (вимагання) грошей (з ув'язнених, але частіше їхніх сімей) до незаконного фонду ув'язнених («общак»)⁷. Як наслідок, ЄКЗК вимушений констатувати, що «поєднання вищезазначених факторів призвело до високого ризику насильства серед ув'язнених, залякування та вимагання»⁸.

Психологічні причини існування кастової системи у сучасних пенітенціарних установах

Психологічні аспекти взаємодії у неформальних в'язничних ієрархіях потребують окремого комплексного дослідження, і ця стаття не претендує на такий статус.

З іншого боку, надаючи цьому дослідженню міждисциплінарної цілісності, оцінюючи динаміку наукових поглядів на вказану проблематику та беручи до уваги поширення впливу неформальних в'язничних ієрархій на сучасні національні пенітенціарні системи, можна дійти

¹ Symkovych, A. (2017). The 'Inmate Code' in Flux: A Normative System and Extralegal Governance in a Ukrainian Prison. *Sage Journals*, 66, 7.

² Там само.

³ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 35

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

⁴ Там само.

⁵ Можна згадати бунт 2001 року, що охопив значну частину пенітенціарної системи Бразилії (див.: Yagunov, D., Melnychuk T., Meliukhov, V. (2023). The prison gang as a «brand» (an overview of informal prison hierarchies in modern prison systems). *Political Life*, 2, 60).

⁶ COE (2021). *Report on the ad hoc visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May*, 12, 7. <<https://rm.coe.int/1680a6eabd>> (2023, червень, 12).

⁷ Там само.

⁸ Там само, 13, 7.

обґрунтованого висновку, що, власне, саме психологія як наука має великий, оновлений потенціал у цій сфері. «Живучість» неформальних в'язничних ієрархій на фоні дедалі голосніших декларацій національних держав про необхідність боротьби з ними свідчить про необхідність більшого психологічного аналізу вказаної проблематики, адже станом на сьогодні явно замало простої констатації факту, що «норми банди не засвоюються, не приймаються та не експортуються так само, як ми дізнаємося, яку їжу їсти, який одяг носити, якою мовою розмовляти»¹.

Симулякр в'язничної субкультури не існує сам по собі, він існує у межах жорстокої та водночас жорсткої *кастової системи*, що також прямо визнається урядами багатьох сучасних держав, включаючи Україну та більшість країн пострадянського простору².

Існування неформальних кастових систем, як свідчать глобальні світові тенденції, незважаючи на спроби мінімізувати інституційну тотальність, все одно ідентифікують в'язницю як місце перманентного стресу та психологічної напруги. Як слушно наголошує Ліза Веларде, історично в'язниці характеризуються як брудні, жорстокі, антисанітарні та небезпечні місця. Призначення в'язниць неодноразово змінювалося упродовж історичного розвитку – від простого утримання та карантину до покаяння, покарання та виправлення чи реабілітації особи. Упродовж цього часу одна спільна тема залишалася незмінною: в'язничне середовище описувалося як одне з найбільш *стресових середовищ*, з якими може зіткнутися людина³.

Спеціальний доповідач ООН у відповідній доповіді щодо позасудових страт, страт без належного судового розгляду чи свавільних страт (2023) наголошує, що ув'язнені, як правило, є найбільш економічно та соціально маргіналізованими та найменш освіченими, мають значно гірший фізичний та психічний стан здоров'я та вищий рівень інвалідності, ніж населення в цілому. Такий рівень фонові депривації свідчить про те, що ув'язнені, ймовірно, мають значно більшу вразливість до фізичних і психічних захворювань, спричинених поганими фізичними умовами, соціальною ізоляцією, відсутністю соціальних і медичних послуг, браком змістовної активності та насильством⁴.

Крім того, потрібно наголосити на ще одному аспекті проблеми.

Як слушно наголошує Спеціальний доповідач ООН, в'язниці є середовищем *примусу*; здатність ув'язнених діяти самостійно суттєво обмежена⁵. Проте неформальні в'язничні ієрархії – це сфера ілюзорної максимальної свободи, що не може не притягувати ув'язнених, що актуалізує питання політики декарцерації та детоталізації.

В українському пенітенціарному контексті це знаходить своє відображення у тому, що професійні злочинці докладають максимум зусиль, щоб «обробити» новоприбулих ув'язнених з перших кроків їх перебування під вартою. Адже подавлений психологічний стан людини, яка потрапила до стін в'язниці (за виключенням «професійних» ув'язнених), сприяє тому, щоб нав'язувати йому кримінальну субкультуру (в українських реаліях – АУЄ-(суб)культуру). Професійні злочинці – лідери неформальних в'язничних ієрархій – докладають максимум зусиль щодо нав'язування кримінальних «понять» та «злочинських традицій» молоді віком до 20-ти років, які до ув'язнення демонстрували девіантну поведінку та були схильні до внутрішнього сприйняття та підтримання «злочинської романтики». Психологічним поясненням цьому є те, що в очах молоді «смотрящі» є уособленням справедливості, а «злочинські поняття» ні чим іншим як інструментом для вирішення будь-яких питань.

¹ Yinger, J. (1960). Contraculture and Subculture. *American Sociological Review*, 25(5), 632.

² Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32; *Розпорядження Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022 – 2024 роках*, 2022 (Кабінет Міністрів України) *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#Text>> (2023, червень, 12).

³ Velarde, L. (2001). Living in Prison: Evaluating the Deprivation and Importation Models of Inmate Adaptation: *Doctoral Dissertation*. Louisiana Tech University, 163.

⁴ Tidball-Binz, M. (2023). Deaths in prisons Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. Human Rights Council. United Nations, 17 <<https://digitallibrary.un.org/record/4011266>> (2023, червень, 12).

⁵ Там само, 15.

«Недоторкані»: сучасна форма рабства у пенітенціарних установах

У рамках цього дослідження не можна не згадати, що одним з побічних продуктів існування неформальних в'язничних ієрархій та наявності «нижчих» каст у структурі в'язничного населення є створення фактичного стану рабства у багатьох пенітенціарних установах сучасних країн, що *inter alia* було відображено у рішенні ЄСПЛ у справі «*S.P. and Others v. Russia*»¹.

Насильство як складова в'язничної субкультури

Пенітенціарні установи в силу самої їхньої природи є джерелом насильства, проте, як можна стверджувати, концентрація насильства у сучасних національних пенітенціарних системах зростає у прогресії. На жаль, в'язниці залишаються місцями, де панує насильство, з усіх регіонів світу регулярно надходять повідомлення про катування та надмірне застосування сили до ув'язнених. Певні категорії осіб, зокрема жінки, діти, ЛГБТ та новоприбулі до в'язниці, стикаються з підвищеним ризиком насильства з боку ув'язнених та персоналу². Більше того, у тих в'язницях, які контролюють неформальні в'язничні ієрархії з відповідними симулякрами локальних в'язничних субкультур, рівень насильства є надзвичайно високий³. Між тим, як ми вже з'ясували вище, кількість в'язничних (вуличних) банд або інших зорганізованих в'язничних ієрархій у сучасних національних пенітенціарних системах є зависокою.

Penal Reform International зауважує, що однією з головних проблем сучасних пенітенціарних систем є насильницькі та кримінальні субкультури у в'язницях: «В'язничні банди в тій чи іншій мірі зберігають контроль над пенітенціарними установами у значній кількості країн. Кримінальні субкультури у в'язницях пов'язані з насильством, корупцією та організованою злочинністю; фактори, що сприяють їх виникненню та збереженню, включають перепоповненість, відсутність доступу до предметів першої необхідності, недостатнє кадрове забезпечення та відсутність належного управління»⁴.

У цьому контексті надзвичайно важливою є позиція авторів, які досліджували в'язничну субкультуру у пенітенціарних установах Молдови, що у рамках в'язничної субкультури лідери ув'язнених безпосередньо відтворюють насильство і легітимізують його через історично сформований неформальний кодекс ув'язнених. Фактично, насильство є лише засобом матеріального збагачення неформальної в'язничної ієрархії⁵.

У в'язничному середовищі, зважаючи на численні режимні обмеження, цілком природно, що ув'язнені конфліктують між собою⁶. Більше того, як зазначається, кримінальна субкультура у пенітенціарних установах не тільки безпосередньо продукує насильство, проте й структурує його. Коли конфлікт відбувається щодня, він структурується присутністю кримінальної субкультури. Незважаючи на те, що у деяких випадках субкультура дійсно може стимулювати застосування насильства в таких конфліктах, вона, тим не менш, нерівномірно розподіляє насильство серед ув'язнених⁷.

Не можна заперечувати, що насильство серед ув'язнених є поширеним явищем, проте потрібно також наголосити, що в екстремальних випадках воно призводить до більш ніж частих смертельних сутичок між конкуруючими бандами, що має найбільші обсяги у в'язницях країн Південної Америки Мексики та США.

Так, у Мексиці упродовж останнього десятиліття у в'язницях різних штатів та федеральних в'язницях щорічно реєструвалося щонайменше 500 бунтів.

Penal Reform International свідчить, що саме насильство залишається поширеною причиною смерті у в'язницях у всьому світі, часто через наявність або діяльність неформальних в'язничних

¹ Council of Europe (2023). *S.P. and Others v. Russia*, 36463/11, 11235/13, 35817/13, 44982/15, 49247/15, 77227/16, 78224/16, 45049/17, 52291/17, 69425/17 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224435>> (2023, червень, 12).

² Penal Reform International (2022). *Global Prison Trends 2022*, 17 <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2022/>> (2023, червень, 12).

³ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 23 <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

⁴ Там само, 34.

⁵ Council of Europe (2018). *Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova* (Arshak Gasparyan, Gavin Slade, Jurgen Van Poecke, Victor Zaharia). March, 33.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

ієрархій. Хоча смертельні випадки внаслідок заворушень у в'язницях є досить рідкісними в Європі, майже усі країни Латинської Америки повідомляють про високу частку смертей у в'язницях через насильство, особливо пов'язане з бандами та організованими злочинними групами.

Так, влада Аргентини повідомила про 176 ймовірних випадків катувань або жорстокого поводження у федеральних в'язницях у 2020 році та 77 у період з січня по червень 2021 року, а також про 16 насильницьких смертей людей, які утримувалися у федеральних в'язницях у 2020 році¹.

В Еквадорі сотні людей були вбиті у в'язницях під час бандитських розборок упродовж 2021 року². З лютого 2021 року до жовтня 2022 року понад 400 людей загинули внаслідок насильства у в'язницях, яке Уряд пояснює зіткненнями між бандами³.

У результаті нападу одного з картелів на в'язницю в Мексиці в січні 2023 року загинули 19 осіб (10 співробітників в'язниці, семеро ув'язнених та двоє нападників)⁴.

Наприкінці червня 2023 року у жіночій в'язниці в Гондурасі члени банди внаслідок разової насильницької акції вбили 46 інших жінок-ув'язнених, розстрілявши їх з вогнепальної зброї, порубавши мачете, а потім зачинивши тих, хто вижив, в камерах, та обливши їх легкозаймистою рідиною⁵. Процес цієї масової страти відобразили усі світові ЗМІ, адже назвати це чимось на кшталт просто «сплеску в'язничного насильства» було б неправильним та аморальним. На жаль, для країн цього регіону такі спалахи насильства, на жаль, є перманентним явищем.

І тут навіть йдеться не про особливості в'язничної субкультури як такої (хоча б було неправильним заперечувати її вплив та применшувати напрацювання Ірвінга Гоффмана щодо тотальних інституцій). Можна стверджувати, що переповненість, кадри та менеджмент – це лише ширма, що приховує глибинні явища та процеси навколо ідеї: *в'язничне насильство є вигідним державам, і держави програмує в'язниці на насильство, розширюючи застосування ув'язнення у різних формах*.

Невипадково у своїй доповіді *Penal Reform International* паралельно зауважила, що «багато реформ у сфері покарань призвели до збільшення термінів ув'язнення, включно з довічним ув'язненням». Тому ще раз можна наголосити: в'язничне насильство – це продукт держави, і цей продукт цілеспрямований створюється державою.

Декларуючи намагання взяти під контроль в'язниці, де панує насильство, окремі держави запровадили «*supermax prisons*» за латиноамериканським зразком. Одним з найбільш яскравих прикладів є приклад Сальвадору, коли понад 2 тис. членів в'язничних банд були переведені до новозбудованої мега-в'язниці, відомої як Центр ув'язнення терористів (*Centro de Confinamiento del Terrorismo*), де, як очікується, будуть утримуватися до 40 тис. ув'язнених⁶.

В Еквадорі у відповідь на рецидиви насильства у в'язницях уряд вжив різних заходів, зокрема, переселив близько 2400 осіб (що спровокувало повстання зі стріляниною та вибухами бомб на заправках та поліцейських дільницях), а також оголосив про план подвоєння кількості в'язничного персоналу⁷.

Знов-таки, ключовим механізмом відтворення та поширення насильства у в'язницях є *кастова система*. Насильство спрямовується вниз по ієрархічним каналам до найнижчих груп, які страждають від набагато гірших позбавлень, ніж інші ув'язнені. Покарання не обов'язково пов'язане з прямим насильством; натомість пониження неформального статусу може бути набагато гіршим⁸.

¹ Penal Reform International (2022). *Global Prison Trends 2022*, 35

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2022/>> (2023, червень, 12).

² Там само.

³ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 36

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

⁴ Там само.

⁵ The Guardian (2023). 'Monstrous murder': 46 women killed in Honduras prison riot

<www.theguardian.com/world/2023/jun/20/honduras-prison-riot-women-killed> (2023, червень, 12).

⁶ BBC (2023). *Thousands of tattooed inmates pictured in El Salvador mega-prison*

<www.bbc.com/news/world-latin-america-64770716> (2023, червень, 12).

⁷ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 34

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

⁸ Council of Europe (2018). *Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova* (Arshak Gasparyan, Gavin Slade, Jurgen Van Poecke, Victor Zaharia). March, 33.

У цьому випадку статус недоторканного посилює незахищеність до щоденної можливості віктимізації, що також відображено у рішенні «*S.P. and Others v. Russia*»¹.

Постійна можливість бути вигнаним до нижчих ієрархічних категорій полегшує вищим кастам створення відносин залежності, які створюють основу для хижацтва, здирництва та насильства². Більше того, кастова система безпосередньо пов'язана з насильством у багатьох відношеннях: акт пониження статусу може включати в себе насильство, в тому числі сексуальне насильство та зґвалтування³. Для того, щоб кастова система мала сенс, необхідно забезпечити і підтримувати кордони між групами⁴. Це може призвести до відокремленого проживання та покарань для тих, хто ігнорує ці межі⁵. Нарешті, символічні межі самі по собі уможливають і виправдовують насильство над представниками нижчих каст, які були понижені у неформальному статусі⁶.

Окремо потрібно наголосити, що насильство у пенітенціарних установах – це також і *насильство проти персоналу*, про що не можна забувати. Як свідчать дослідження, ця проблема залишається не менш гострою як і раніше⁷.

Додатково можна вказати на окрему характеристику явища насильства у пенітенціарних установах, створеного неформальними в'язничними ієрархіями.

Те, що ієрархії створюють насильство, – це лише половина проблеми.

Інша полягає у тому, що у відповідь на насильство неформальних ієрархій формуються неформальні *контр-ієрархії*, які використовують ті ж самі методи, що і самі неформальні ієрархії.

Прикладом може служити рух *Puro Tango Blast*, коли ув'язнені іспаномовні чоловіки з великих міст Техасу об'єдналися для захисту від відомих банд, таких як *Mexikanemi* та *Texas Syndicate*. В'язнична банда *United Blood Nation* була створена для захисту її учасників від *Netas* та *Latin Kings*. В'язнична банда *People Nation* була сформована як реакція на створення альянсу банд *Folk Nation*. В'язнична банда *D.C.Blacks* виникла як наслідок насильства з боку *Aryan Brotherhood*. *Aryan Circle* була створена з метою протистояння афроамериканським і латиноамериканським в'язничним бандам. Угрупування *211 Crew* було створено після нападу на майбутнього лідера цієї банди з боку чорношкірих ув'язнених. *The Trinitario* була заснована для захисту іспаномовних ув'язнених від насильства з боку представників інших неформальних в'язничних ієрархій, створених за расовою ознакою.

Тому, – і це є принципово важливим, – здійснивши аналіз еволюційного розвитку більшості в'язничних банд, можна дійти висновку що створення тієї чи іншої неформальної в'язничної ієрархії завжди було «огорнуто» «благородною місією» *політичної природи* – захищати, наприклад, одну расову групу від іншої, або ж боротися за незалежність від іншої країни (*Netas*), або ж захищати єдиновірців (*Omega*), або захищати «братів» від дискримінації за ознаками раси (*Black Guerrilla Family*)⁸. Власне, у кінцевому рахунку ми можемо говорити про відсутність належної роботи формальної в'язничної адміністрації та відсутності динамічної безпеки у в'язницях.

Катування та неналежне поведіння як складова керованої в'язничної субкультури

Насильство у пенітенціарних установах є природним наслідком інституційної тотальності. Причому, здається, для констатації такого факту обидві теорії – як деприваційна, так й імпортацийна, – мають однаковий фокус.

Проте якщо пенітенціарна установа контролюється саме в'язничною бандою або перебуває під контролем будь-якої іншої форми неформальної в'язничної ієрархії, то концентрація насильства, відповідно, зростає в рази.

¹ Council of Europe (2023). *S.P. and Others v. Russia*, 36463/11, 11235/13, 35817/13, 44982/15, 49247/15, 77227/16, 78224/16, 45049/17, 52291/17, 69425/17 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224435>> (2023, червень, 12).

² Council of Europe (2018). *Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova* (Arshak Gasparian, Gavin Slade, Jurgen Van Poecke, Victor Zaharia). March, 33.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 35

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12)..

⁸ Yagunov, D., Melnychuk T., Meliukhov, V. (2023). The prison gang as a «brand» (an overview of informal prison hierarchies in modern prison systems). *Political Life*, 2, 61.

У цьому контексті є важливим наголосити, що більшість випадків насильства у пенітенціарних установах потрібно розглядати саме як катування або принаймні як жорстоке поводження, де потерпілі автоматично піддаються вторинній віктимізації в силу наявності у них правового статусу ув'язненого.

Більше того, потерпілі-ув'язнені можуть відчувати на собі прямі погрози та шантаж у випадку ініціації будь-яких формальних процедур, пов'язаних з реалізацією прав потерпілих. Невипадково у доповіді Спеціального доповідача ООН з питань запобігання катуванню та неналежному поводженню наголошено, що «відсутність незалежності у відправленні правосуддя в цілому, у тому числі прокурорів і суддів, корупція і примус свідків, а також відсутність верховенства права також пронизують судові процеси щодо катувань. Судова помста, коли прокурори та судді беруть участь у фіктивних судових процесах проти обвинувачів і жертв з метою відмовити їх від подачі скарг, є однією з найбільш екстремальних і водночас поширених форм залякування»¹.

Більше того, сучасні держави захищаються від звинувачень у поширенні практик неналежного поводження за допомогою традиційного підходу, що, мовляв, держава «не має відношення» до начебто «*суто внутрішніх конфліктів між ув'язненими*», а тому і не повинна за них відповідати. Якщо агенти держави не брали участь у практиках неналежного поводження безпосередньо, то держави, як правило, заперечують свою відповідальність у цій сфері.

Власне тому потрібно підкреслити важливість підходу, сформованому у рамках практик ЄСПЛ, що стаття 3 Конвенції вимагає від держави вжиття заходів, спрямованих на забезпечення того, щоб особи, які перебувають під її юрисдикцією, не були піддані катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню, у тому числі поганому поводженню з боку *приватних осіб*². ЄСПЛ неодноразово наголошував, що стаття 3 Конвенції вимагає від влади проведення ефективного розслідування передбачуваного жорстокого поводження, навіть якщо воно було нанесено приватними особами³.

Сексуальне насильство

Пенітенціарні установи «відомі» своїм сексуальним насильством. Ще більшу проблему становить те, що, як свідчать національні практики, потреби жертв сексуального насильства у місцях позбавлення волі також рідко задовольняються або визнаються належним чином у більшості країн світу (США, Канада, Кенія, країни ЄС, Росія, Молдова, Україна, Росія)⁴.

Передусім, не вдаючись до детальних пояснень причин, що зумовлюють це явище, ми констатуємо це як факт, акцентуючи увагу на тому, що згвалтування саме по собі є *катуванням*, і особливо – у пенітенціарних установах⁵.

¹ United Nations (2023). *Good practices in national criminalization, investigation, prosecution and sentencing for offences of torture. Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Alice Jill Edwards. Human Rights Council, Fifty-second session, 28 February-31 March*, 35.

² Council of Europe (2015). *Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*, 50 <<https://hudoc.echr.coe.int/rus/?i=001-153022>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2018). *Voykin and Others v. Ukraine*, 112-119 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-181877>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2009). *Z. and Others v. the UK [GC]*, 73-75 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-91403>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2018). *S., V. and A. v. Denmark [GC]*, 124 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-187391>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2018). *Burlya and Others v. Ukraine*, 121 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-187508>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2021). *X. and Others v. Bulgaria*, 177 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-207953>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2014). *O'Keeffe v. Ireland [GC]*, 144 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-140235>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2016). *Orlik v. Ukraine*, 35 <<https://hudoc.echr.coe.int/fre/?i=001-160831>> (2023, червень, 12).

³ Council of Europe (2014). *T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova*, 38 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-140240>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2013). *Aleksandr Nikonenko v. Ukraine*, 43 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-128048>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2018). *Burlya and Others v. Ukraine*, 125 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-187508>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2012). *Biser Kostov v. Bulgaria*, 77 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108423>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2012). *Hovhannisyan v. Armenia*, 55 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108423>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2009). *Denis Vasilyev v. Russia*, 99 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-96339>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2014). *O'Keeffe v. Ireland [GC]*, 170 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-140235>> (2023, червень, 12).

⁴ Penal Reform International (2022). *Global Prison Trends 2022*, 35 <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2022/>> (2023, червень, 12).

⁵ Council of Europe (2013). *Yuriy Illarionovich Shchokin v. Ukraine*, 51 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-126537>> (2023, червень, 12).

Проте є важливим нагадати, нагадати, що свого часу Дональд Клеммер дослідив значення 1063 слів, які використовували ув'язнені в американських в'язницях. За результатами дослідження виявилось, що 6,02% слів припадало на гомосексуальні стосунки, 4,88% – на гетеросексуальні стосунки, 5,54% – на частини тіла. І це – на фоні того, що на персонал в'язниці доводилося лише 1,88% слів¹. За визначенням Дональда Клеммера, в'язнична культура складається *inter alia* зі «звичок, систем поведінки, традицій, історії, кодексів, звичаїв, законів і правил, ... згвалтувань, сексуальних стосунків, любові, страждань»². «Це – світ «Я» та «Мій» набагато більший, ніж світ «Наш», «Їхній» або «Його»³.

Переломлюючись через інституційно обумовлене «загальне» насильство, останнє набуває широких проявів і у сексуальних стосунках, які здебільшого стають примусовими.

Так, *Penal Reform International* вказує, що однієї з глобальних тенденцій розвитку національних пенітенціарних систем у 20023 році є продовжуване поширення сексуального насильства у чоловічих в'язницях, про яке органи влади повідомляють недостатньо, створюючи штучні перепони на шляху реалізації жертв сексуального насильства та поширюючи феномен вторинної віктимізації⁴.

Особливої ваги у цьому контексті набувають ініціативи багатьох європейських держав забезпечити достойні умови тримання трансгендерних людей у в'язницях та упередити насильство щодо них у в'язницях⁵. Причому останнє нерідко становить один з головних культурних конфліктів між формальною адміністрацією та неформальними в'язничними ієрархіями.

З іншого боку, йдеться не лише про сексуальне насильство серед самих ув'язнених: у США урядовий звіт за 2022 рік виявив, що щонайменше у 2/3 федеральних в'язниць (19 з 29 установ) жінки зазнавали сексуального насильства з боку працівників в'язниць упродовж останнього десятиліття, що свідчить про системну неспроможність виявляти, запобігати та розслідувати випадки сексуального насильства⁶.

Роль персоналу у формуванні симулякру в'язничної субкультури та договірні засади неформальної в'язничної ієрархії

Традиційно вважається, що у в'язницях існує природний конфлікт між ув'язненими та персоналом, який обмовлений величезною дистанцією, що існує між ними, де зазначений конфлікт, у свою чергу, є основою для формування інших соціальних відносин⁷. В'язнична субкультура безпосередньо впливає на адміністрацію конкретних пенітенціарних установ⁸. Більше того, у багатьох випадках можна стверджувати про вплив в'язничної субкультури (або краще – неформальних в'язничних ієрархій) на в'язничні адміністрації на національному рівні. Як наголошують словенські автори, більшість в'язничного персоналу приймають неформальний в'язничний «кодекс» (допускають порушення формальних правил певною мірою) та визнають його практичне застосування, а іноді навіть його «неправову» легітимність⁹.

Проте у контексті цього дослідження ми підкреслюємо, що субкультурне протистояння у в'язницях не лише не виключає домовленостей між двома колективними акторами. Навпаки, субкультурне протистояння передбачає паралельну співпрацю для отримання максимальних прибутків обома колективними акторами, наслідком якого є створення та підтримання у в'язницях

¹ Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York, 89-90; Ягунов, Д. (2023). Концепція тотальних інституцій в сучасних стандартах в'язничного менеджменту. *European Political and Law Discourse*, 10(3), 75.

² Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York, 297; Ягунов, Д. (2023). Концепція тотальних інституцій в сучасних стандартах в'язничного менеджменту. *European Political and Law Discourse*, 10(3), 75.

³ Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York, 297; Ягунов, Д. (2023). Концепція тотальних інституцій в сучасних стандартах в'язничного менеджменту. *European Political and Law Discourse*, 10(3), 75.

⁴ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 34

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12)

⁵ Там само.

⁶ Там само

⁷ Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York, 296.

⁸ Slade, G., Kelbakiani, A., Tsagareli, N., Kachkachishvili, S. (2020). Influence of Criminal Subculture on the Management of a Penitentiary Institution. *Open Society Foundations*, 3.

⁹ Meško, G., Hacin, R. (2018). Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 69(4), 333.

атмосфери насильства – іноді тотального і всеохоплюючого¹. Пострадянські країни не є винятком, і багато авторів підкреслюють, що за радянських часів «вори в законі» співпрацювали з табірними адміністраціями, контролюючи загальну масу ув'язнених всупереч офіційно задекларованим гаслам про неприпустимість будь-яких контактів «ворів» з формальною владою².

Продовжуючи розвивати тезу про *симулякр* в'язничної субкультури, потрібно наголосити на позиції ЄКЗК, що проблему залякування та насильства серед ув'язнених неможливо вирішити без відновлення контролю керівництва та персоналу над ситуацією у пенітенціарних установах³.

Важливо зробити особливий наголос: *симулякр в'язничної субкультури та відповідна кастова система не існують у вакуумі окремо від держави та її агентів*⁴. Ба більше: симулякр в'язничної субкультури та відповідна кастова система у конкретній пенітенціарній установі та на рівні всієї національної пенітенціарної системи – це *результат договору між представниками вищих каст неформальної ієрархії ув'язнених та агентами держави*⁵.

Так, *Penal Reform International* підкреслює усталену позицію, що скрізь, де в'язничні банди отримують контроль над пенітенціарною системою, як це спостерігається у деяких країнах Латинської Америки та Азії, як правило влада охороняє лише *периметри* пенітенціарних установ⁶.

Наприклад, у Венесуелі у 2022 році громадські організації оприлюднили висновки про те, що 8 в'язниць країни повністю перебувають під контролем неформальних в'язничних лідерів, тоді як злочинні угруповання мали значний контроль ще над 15 установами; лише 8 венесуельських в'язниць перебували під контролем держави (всього станом на 2022 рік в країні нараховувалося 67 тис. ув'язнених у 52 установах)⁷. У найбільшій в'язниці Філіппін, де утримується близько 30 тис. осіб, персонал майже відкрито покладається на в'язничні банди для цілей в'язничного менеджменту, і навіть приєднується до останніх в'язничних банд⁸. Доцільна також згадати про «чорні» та «червоні» «зони» у СРСР та сучасних пострадянських країнах.

¹ Ягунов, Д. (2023). «Homo Disciplinatus» як об'єкт політики соціального контролю (до питання про симулякризацію національної політики запобігання катуванням у XXI столітті). *Політичне життя*, 1, 28-37; Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

² Council of Europe (2018). *Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova* (Arshak Gasparyan, Gavin Slade, Jurgen Van Poecke, Victor Zaharia). March, 10.

³ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 23, 10; <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2020). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February*, 25, 11 <<https://rm.coe.int/16809f8fa8>> (2023, червень, 12).

⁴ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 20, 9 <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, червень, 12). Council of Europe (2020). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February*, 49, 28 <<https://rm.coe.int/16809f8fa8>> (2023, червень, 12); European Committee (2023). *32nd General Report of the for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Strasbourg, 18; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September*, 51, 29 <<https://rm.coe.int/1680945eca>> (2023, червень, 12).

⁵ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 20, 9; <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, червень, 12); Council of Europe (2020). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February*, 49, 28 <<https://rm.coe.int/16809f8fa8>> (2023, червень, 12); European Committee (2023). *32nd General Report of the for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Strasbourg, 18; Council of Europe (2018). *Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September*, 51, 29 <<https://rm.coe.int/1680945eca>> (2023, червень, 12).

⁶ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 35 <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

⁷ Там само; World Prison Brief (2023). *Venezuela* <www.prisonstudies.org/country/venezuela> (2023, червень, 12).

⁸ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 35 <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

Причини такого стану справ багатьма авторами пов'язуються з відсутністю політичної волі, коли пенітенціарна адміністрація отримує прямі вказівки від політичного керівництва за будь-яку ціну зберігати спокій в установах виконання покарань, не допускати скарг на проблеми, що стосуються установи, і взагалі уникати розголосу проблем, які можуть зашкодити репутації відповідного національного в'язничного відомства¹. Проте, як на нашу думку, вказана вище пасивність не виключає, а навіть передбачає паралельне прагнення на перетворення пенітенціарних установ на бізнес-орієнтовані кримінальні підприємства, неправова діяльність яких потребує політичного патронажу на національному (центральному) рівні.

Симулякр в'язничної субкультури, цілі покарання та місія пенітенціарної системи

Залучення національних пенітенціарних систем та пенітенціарних установ до орбіти політичних відносин характеризується дуалістичними процесами.

З одного боку, реабілітація як мета впливу на девіантів підноситься до абсолюту на глобальному, регіональному та національному рівнях, де держави намагаються «витягнути» «реабілітаційний ідеал» зі стану перманентного сумніву після висновків Роберта Мартінсона, Френсіса Аллена та інших скептиків².

Додатково можна пригадати, що вже на початку 1989 року Верховний Суд США у справі *Mistretta v. United States* виключив реабілітацію злочинця з переліку факторів, які мають бути взяті до серйозної уваги при винесенні вироків. У зазначеному рішенні вказувалося на неприпустимість погляду на ув'язнення як на засіб реабілітації та цитувався один з сенатських звітів, що «зусилля системи кримінального правосуддя, спрямовані на реабілітацію злочинців, зазнали невдачі»³. Рішення також прямо вказувало на те, що «покарання повинне мати цілі помсти, залякування, виховання та фізичного унеможливлення вчинення нових злочинів. Верховний Суд США наголосив: «Настав час більш ретельно поглянути на реабілітацію як на вагому пенологічну теорію через недосяжність зазначеної цілі в усіх випадках». Верховний Суд США також визначив реабілітацію як «застарілу модель для винесення вироків» та визнав «невдачу зусиль щодо реабілітації злочинців»⁴.

З іншого боку, незважаючи на реабілітаційне спрямування національних пенітенціарних систем, саме реабілітація залишається метою кримінального покарання та пенітенціарного впливу, яка характеризується найбільшим ступенем декларативності. Наявність, а ще більше – домінування кримінальних традицій у в'язницях значно підриває «реабілітацію» ув'язнених⁵. На думку *Penal Reform International*, «наявність та якість програм реабілітації ув'язнених може значно відрізнятися в межах різних країн, а в деяких юрисдикціях концепція реабілітації обмежена та може включати не більше, ніж програми для ув'язнених, пов'язані з фізичною працею. Такі програми можуть мати невелику цінність для тривалої реабілітації, а в деяких випадках вони визнаються неправомірними»⁶. Більше того, «в'язниці, розташовані у сільській місцевості, часто фактично

¹ Slade, G., Kelbakiani, A., Tsagareli, N., Kachkachishvili, S. (2020). Influence of Criminal Subculture on the Management of a Penitentiary Institution. *Open Society Foundations*, 8.

² Ягунов, Д. (2010). «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4, 28-30; Ягунов, Д. (2010). Глобалізація та «криза покарання» трансформація пріоритетів пенальної політики сучасних країн. *Актуальні проблеми держави і права*, 55, 550-554; Martinson, R. (1979). 'What Works? Questions and Answers about Prison Reforms', In: Cullen, F.T., Applegate, B.K. (eds.). *Offender Rehabilitation: Effective Correctional Intervention*. Ashgate Publishing Company; Duguid, S. (2000). *Can Prisons Work? The Prisoner as Object and Subject in Modern Corrections*. Toronto: University of Toronto Press, 6; Allen, F. (1981). *The Decline of the Rehabilitative Ideal: Penal Policy and Social Purpose*. London, 5.

³ The US Supreme Court (1989). *Mistretta v. United States*, 488 U.S. 361 <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/488/361/>> (2023, червень, 12). (1989). United States Supreme Court. Argued October 5, 1988. Decided January, 18, 366.

⁴ The US Supreme Court (1989). *Mistretta v. United States*, 488 U.S. 361 <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/488/361/>> (2023, червень, 12).

⁵ Meško, G., Hacin, R. (2018). Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 69(4), 333.

⁶ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*, 36 <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

виключені з кола акторів, які надають реабілітаційні послуги, або не можуть забезпечити відповідні програми реабілітації через брак ресурсів»¹.

У контексті нашого дослідження потрібно сформулювати тезу, що, власне, в сучасних умовах саме неформальні в'язничні ієрархії та симулякри відповідних їм в'язничних субкультур становлять собою найголовнішу та найнебезпечнішу перешкоду практичному впровадженню «реабілітаційного ідеалу». Власне, «реабілітаційний ідеал» – це також свого роду субкультура, яку держава намагається запровадити до інституційного життя, заздалегідь прирікаючи її на невдачу у протистоянні з будь-яким місцевим в'язничним субкультурним симулякром – передусім в силу того, що саме симулякр *в'язничної субкультури* є джерелом постійного та регулярного прибутку для держави та її агентів.

Неформальні в'язничні ієрархії – це насильство, насильницькі смерті, катування, зґвалтування, організоване перманентне здиригство та вимагання. Тому потрібно підкреслити слушність тези Спеціального доповідача ООН, що «міжнародні стандарти прав людини визначають виправлення та соціальну реабілітацію ув'язнених як ключові цілі пенітенціарної системи. Наразі, однак, замість реабілітації, ув'язнені помирають – і помирають безглуздо»².

Як наслідок, навіть у сучасних умовах, незалежно від задекларованого захисту «реабілітаційного ідеалу» з боку національних держав та спроб фінансового «врятування» «реабілітаційного ідеалу» з боку могутніх міжнародних організацій, він перебуває у стані постійного політичного та ідеологічного субкультурного «приниження». Як наслідок, «незалежно від формальної орієнтації в'язниць на реабілітацію, реституцію, відплату тощо, головним елементом позбавлення волі залишається покарання правопорушника за скоєне правопорушення»³.

Матеріально-фінансова основа симулякру в'язничної субкультури

Видатний американський кримінолог Дональд Крессі слушно зауважує, що в'язнична субкультура стосується, у першу чергу, тих, хто експлуатує повсякденне життя у в'язниці для отримання максимальних переваг, які їм можуть бути надані. Це – стратегічна та утилітарна позиція тих, хто не повністю дотримується формальних норм поведінки ув'язнених⁴.

Тому не випадково у сучасній літературі превалює позиція, що неформальні в'язничні ієрархії з їх каральними та репресивними «підрозділами», сильним авторитетом і контролем всередині в'язниці мають об'єктивний інтерес утвердитися у вільному світі як злочинні організації, щоб надати можливість їхнім звільненим членам керувати іншими злочинними підприємствами⁵. Власне, це є фактором, які потрібно брати до уваги, обґрунтовуючи природне змішування кордонів між в'язничними та кримінальними субкультурами.

Потрібно наголосити, що навіть у в'язничному середовищі *зовнішні символи* локальних в'язничних субкультур та конкретних неформальних ієрархій ув'язнених («принципи», «поняття», татування, процедури «прописки», гасла тощо) лише маскують справжню природу цього явища, яке спрямоване на організоване й перманентне вимагання матеріальних цінностей з ув'язнених та членів їх сімей представниками вищих каст неформальних ієрархій та агентами держави завдяки створенню важких та нерідко нестерпних умов ув'язнення та, що є більш важливе, штучних загроз для життя та здоров'я у в'язниці (можна пригадати відомий головний принцип існування людини у радянських таборах та в'язницях – *«помри ти сьогодні, а я завтра»*).

Як доводять дослідження, це відбувається за прямого сприяння адміністрації пенітенціарних установ, яка, в свою чергу, є кінцевим бенефіціаром такого нелегального розподілу матеріальних

¹ Penal Reform International (2023). Global Prison Trends 2023, 36

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

² Tidball-Binz, M. (2023). Deaths in prisons Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. Human Rights Council. Agenda item 3 Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. *United Nations* <<https://digitallibrary.un.org/record/4011266>> (2023, червень, 12)

³ Meško, G., Hacin, R. (2018). Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 69(4), 336.

⁴ Cressey, D. (1964). *Delinquency, Crime and Differential Association*. The Hague.

⁵ Ganapathy, N., Balachandran, L. (2020). Minority gangs in Singapore prisons: Prisonisation revisited. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 53(1), 50.

ресурсів¹. Власне, це і доводить авторську тезу про дуалістичну безсуб'єктну політику катувань у сучасних національних пенітенціарних системах².

Політична трансформація радянської в'язничної субкультури в контексті політичного розвитку

Радянська в'язнична субкультура має великі традиції та історію, яка до цього часу є предметом наукових досліджень. Її вплив залишається до цього часу настільки суттєвим, що ми у цій статті не находимо підстав замінити її «*радянську*» на «*пострадянську*». Як слушно наголошують вірменські дослідники, незважаючи на розпад СРСР, вже сформована і широко розповсюджена кримінальна субкультура все ще існує у пострадянських країнах³.

Підкреслюючи політико-географічні особливості, доцільно наголосити, що «на відміну від субкультури ув'язнених і в'язничних банд, у дослідженнях [пострадянських] в'язниць використовується термін «*кримінальна субкультура*». Термін «кримінальна субкультура» означає виключно радянський і пострадянський феномен, який походить з часів сталінського ГУЛАГу⁴. Так, наприклад, грузинські дослідники наголошують, що субкультура у грузинській пенітенціарній системі є спадкоємницею системи, створеної в радянський період 20-30-х років минулого століття. Саме тому вона не має чітких релігійних, етнічних чи расових ознак⁵.

Український вчений Антон Симкович також підкреслює, що майже в усіх українських в'язницях, система неформального управління ґрунтувалася на неофіційних статусах ув'язнених і традиційній нормативній системі, відомій у пострадянських країнах як «*пропу́тія*»⁶. Причому без неформального кодексу поведінки життя ув'язнених на пострадянському просторі не уявляється: більшість [ув'язнених] визнавала, що без *неформального* управління та його *нормативної системи* в'язницю поглинуть хаос і насильство, що зробить життя небезпечним та непередбачуваним⁷.

Після численних масштабних політичних повстань у радянських таборах і в'язницях та, як наслідок, задекларованої «лібералізації» з радянських в'язниць було звільнено понад мільйон людей, внаслідок чого, як за слушним висловленням Олександра Солженіцина, «*країна була розконвойована, проте не звільнена*»⁸. Кримінальні цінності та норми просочилися до суспільства, агресивно пропонуючи субкультуру, що була альтернативою офіційній радянській культурі⁹. Кримінальний та в'язничний світ став міфологізованим відображенням романтичного образу благородного розбійника – образу такого «радянського Робін Гуда», адаптованого до умов колективізації та індустріалізації, і який пам'ятає дорадянський «вільний світ». Як наслідок, «навіть сьогодні багато рис спільного радянського кримінального світу присутні у в'язницях по всьому колишньому Радянському Союзу»¹⁰.

У 2001 році автори ґрунтованого дослідження «Організовані злочинні групи в Україні» порушили важливе як на той час, так і на сьогодні питання: «Чи можна говорити про українську кримінальну традицію як *самостійний феномен*? Чи існує *український архетип* злочинної культури, який можна брати за точку відліку?»¹¹.

¹ Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.

² Ягунов, Д. (2021). Катування як елемент соціального контролю у XXI столітті (політичні та правові аспекти). *Політичне життя*, 1, 81.

³ Human Rights Defender, the Republic of Armenia (2019). *Concept on Combating Criminal Subculture in the Penitentiary Institutions of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia. Ad Hoc Public Report*. Yerevan, 4.

⁴ Gasparyan, A., Slade, G., Van Poecke, J., Zaharia, V. (2018). Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova. *Council of Europe, March*, 9.

⁵ Slade, G., Kelbakiani, A., Tsagareli, N., Kachkachishvili S. (2020). Influence of Criminal Subculture on the Management of a Penitentiary Institution. *Open Society Foundations*, 8.

⁶ Symkovych, A. (2017). The 'Inmate Code' in Flux: A Normative System and Extralegal Governance in a Ukrainian Prison. *Sage Journals*, 66, 7.

⁷ Там само.

⁸ Ягунов, Д. (2006). Політичні повстання як один з чинників кризи державного управління радянською в'язничною системою. *Актуальні проблеми державного управління*, 2(26), 39-45.

⁹ Gasparyan, A., Slade, G., Van Poecke, J., Zaharia, V. (2018). Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova. *Council of Europe, March*, 10.

¹⁰ Там само.

¹¹ Ярмыш, А.Н. (ред.) (2001). *Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк)*. Харьков: Национальный университет внутренних дел.

У відповідь слушно наголошується: «На ці запитання необхідно дати скоріше негативні відповіді. Культурний прафеномен, який у нас багато десятиліть визначав ідеологію професійної злочинності, належить не Україні, а Росії. Злочинний світ України був інтегрований з російським криміналітетом, його традиціями»¹.

Обґрунтовуючи свою думку, автори дослідження зазначають: «Тут зв'язок із метрополією проявлявся більш інтенсивно, ніж у будь-якій іншій сфері соціального життя. Спільність злочинних субкультур визначається багатьма чинниками, серед яких вирішальну роль відігравав в'язничний соціум. Лише кілька років тому розділилися пенітенціарні системи України та Росії. Кілька сотень років українці відбували покарання в Росії – на Соловках, у Сибіру, на Сахаліні, в ГУЛАГу. В'язничний світ був *спільною школою*. Російська імперія та Радянський Союз були *єдиним простором* для злочинної діяльності. Злочинний світ взагалі не схильний зважати на кордони, він значною мірою *інтернаціональний*. Багато злочинних зв'язків продовжують своє існування і в умовах державної незалежності України та Росії, зберігають свою силу загальні злочинні традиції та установки»².

Ось чому і сьогодні, – зазначають автори, – злочинність на руїнах радянської імперії має свої унікальні риси, які її суттєво відрізняють від інших кримінальних традицій³. Наприклад, організована злочинність в Україні не вибудовується у великі закриті піраміди, «сім'ї»; вона існує переважно в горизонтальній площині соціального простору. Для організованих угруповань радше характерні зв'язки *координації*, а не субординації. Домінантний тип стосунків – не панування і підпорядкування, не поклоніння й цілування руки босові, а *квазірівність і квазісправедливість*»⁴.

Беручи на озброєння вказане вище, потрібно порушити більш ніж актуальне питання про трансформацію *спільної радянської* в'язничної субкультури у декілька *регіональних* в'язничних субкультур, які, тим не менш, продовжують координуватися російським кримінальним світом та розвиватися у спільному політичному, соціальному та економічному руслі.

У цій статті ми висуваємо гіпотезу, що пострадянські регіональні в'язничні культури поки що не можна відділити від радянської в'язничної субкультури з її ключовими поняттями (квазірівність з одночасними кастами, неформальна ієрархія особливого (радянського) типу, «общак», особлива жорстокість тощо).

Крім того, віддаючи належне слушному протиставленні «*пірамідальної*» та «*координаційної*» моделям організованої злочинності, тим не менш, ми мусимо наголосити, що все одно інститут «*ворів в законі*» орієнтований на *пірамідальну* побудову в межах традиційної моделі організованої злочинності⁵, хоча ззовні він не має вигляду піраміди.

Це більше схоже на принцип «*війни ієрархій*», які мають схильність до протистоянь та конфліктів за посилення впливу. Тут використовується режим «*ради ворів*», в якому для затвердження якогось рішення в одній *ієрархії* необхідна формальна згода та підтримка невеликої кількості «*ворів в законі*», які належать до того ж таки одного угруповання *ієрархії*. І деякий час розвиток *ієрархій* дійсно відбувається формально незалежно одна від одної, вони ростуть та отримують свої сфери впливу.

Проте рано чи пізно конфлікти впливу стають неминучі. Формально рішення групи «*ворів в законі*» з однієї *ієрархії* мають таку ж силу «*за поняттями*», як і рішення групи «*ворів в законі*» з іншої *ієрархії*. Саме тому зазначені конфлікти вирішуються на «*сходках*», де викристалізуються *лідери*, та в подальшому вони є тими, до кого повинні прислухатися всі інші.

На практиці саме так і створюється піраміда. Як правило, саме за допомогою спецслужб Росії такі лідери піраміди мають російське походження та контролюються саме спецслужбами Росії.

З точки зору політичної науки та політичних технологій унікальність вітчизняної ситуації обумовлена тим, що радянська в'язнична субкультура, будучи нащадком російської дореволюційної кримінальної традиції, є прямим продуктом цілеспрямованих змін та впливів

¹ Ярмыш, А.Н. (ред.) (2001). *Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк)*. Харьков: Национальный университет внутренних дел.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Melnychuk, T (2023). *Organized Crime as Institutional Cluster: Transition from Traditional to Informational Model in Ukraine*. Springer. DOI: 10.1007/978-3-031-39532-1.

з боку радянської влади (можна згадати використання окремих професійних злочинців на будівництві Біломорканалу проти загальної маси ув'язнених, використання ув'язнених на німецько-радянському фронті з подальшим створенням штучної субкультурної конфронтації «розділай та володарюй» у вигляді «сучих війн» для управління обома групами професійних і непрофесійних злочинців).

Звичайно, ще до відкритого повномасштабного озброєного нападу Росії на Україну у 2022 році подальша інтеграція України до європейського та євроатлантичного правового, політичного та культурного простору не могла не вплинути на пенітенціарні системи, так само як і на поки ще спільну (радянську) в'язничну субкультуру Росії та України, де загрози перебуванню українських в'язниць під субкультурним «дахом» Росії зумовило питання: як використати українські в'язниці, в'язничну субкультуру та неформальні в'язничні ієрархії для захисту інтересів російських політичних еліт?

Саме у 2014-2015 рр. були чітко продемонстровані ознаки широкого «вприскування» російської (радянської) в'язничної субкультури в Україні. В'язниці АР Крим, Донецької та Луганської областей були одними з перших об'єктів, які були цілями взяття під контроль окупаційною владою РФ. Саме вони – офіційні місця несвободи, поряд з прихованими «підвалами», одразу ж ставали ознаками «квазідержавності» окупованих Росією українських територій.

Практично одразу такі українські пенітенціарні установи підпали під контроль Федеральної служби виконання покарань Росії, а головне – використовувались для дестабілізації обстановки на підконтрольній Україні території шляхом формулювання та реалізації таких політичних завдань щодо ув'язнених та персоналу, які залишились у захоплених пенітенціарних установах, включаю масове вербування ув'язнених та в'язничного персоналу до збройних сил держави-агресора та військових формувань¹. Вже тоді почали явно проглядатись методи долучення ув'язнених та в'язничного персоналу до гібридної війни проти України та країн пострадянського простору саме через використання російської (радянської) в'язничної субкультури.

Тому розвиток пенітенціарних систем України та багатьох інших країн колишнього СРСР до 2022 року потрібно обов'язково аналізувати у контексті максимального використання російськими політичними елітами всього «в'язничного» для замаскованого просування своїх наративів, легко ігноруючи державні кордони, митниці, прикордонні служби, а також будь-які інші фізичні та ідеологічні точки дотику.

Одним з найяскравіших прикладів може служити те, як у 2016 році багаторічний неформальний керівник молдовської пенітенціарної системи Володимир «Макена» Москальчук прямо у в'язниці був нагороджений орденом Російської православної церкви, який йому вручив особисто митрополит Володимир. Що є більш важливим, аналогічні нагороди отримали колишній проросійській Президент Молдови Володимир Воронін та экс-прем'єр-міністр Молдови Володимир Філат².

Є беззаперечним, що будь-яка національна пострадянська в'язнична субкультура не може перебувати у вакуумі та не відчувати впливів політичних, економічних та соціальних процесів вільного суспільства. Тому не можна не погодитися з думкою Антона Симковича, що неформальні інструменти влади у пенітенціарних установах розвиваються паралельно з лібералізацією пенітенціарної політики, структурними змінами в суспільстві в цілому та новими геополітичними реаліями³.

З одного боку, як наголошує Антон Симкович, «лібералізація покарань призвела до того, що багато представників кримінальної еліти «старої школи» «вийшли на пенсію», щоб просто відбутися свій строк покарання, а на зміну їм прийшли молоді й недосвідчені ув'язнені з відносно короткими

¹ Офіс Генерального прокурора (2023). *Шестеро працівників Старобільського СІЗО підозрюються у державній зраді* <www.gp.gov.ua/ua/posts/sestero-pracivnikiv-starobil'skogo-sizo-pidozryuyutsya-u-derzavnii-zradi> (2023, липень, 13).

² Point (2022). Орден Молдавской митрополии был вручен «Макене» лично митрополитом Владимиром. <www.point.md/ru/novosti/obschestvo/v-rasporiazhenie-smi-popalo-foto-kak-mitropolit-vruchaet-orden-and-34-makeneand-34> (2023, червень, 12).

³ Symkovych, A. (2017). The 'Inmate Code' in Flux: A Normative System and Extralegal Governance in a Ukrainian Prison. *Sage Journals*, 66, 7.

строками ув'язнення та сумнівними моральними якостями»¹. «Разом із лібералізацією практик постановлення вироків та умовно-дострокового звільнення приплив наркотиків підірвав легітимність кримінальної еліти і, як наслідок, систему неформального в'язничного самоврядування. Багато ув'язнених, а також персонал висловлювали невдоволення новим контингентом кримінальної еліти»².

Penal Reform International у своїй доповіді про глобальні в'язничні тенденції 2023 року слушно наголошує, що численні локальні форми неформальних в'язничних ієрархій використовують стратегії самоконтролю, щоб підтримувати порядок, а також розвивати та підтримувати захисні соціальні механізми³. Тому, як засвідчив час, не є дивним, що локальні неформальні в'язничні ієрархії у пенітенціарних установах України за останній період вперто зберігають, захищають та підтримують саме *радянські* культурні символи, на що також звертається увага авторів: «Незважаючи на процеси трансформації, субкультура все ще відіграє важливу роль у спробах ув'язнених обрати різні стилі повсякденного життя та типи адаптації до ув'язнення»⁴.

Поясненням цьому може бути декілька факторів.

По-перше, така держава як Україна без в'язничної субкультури в силу великої кількості пенітенціарних установ та значного в'язничного населення існувати просто не може. При цьому альтернативи радянській в'язничній субкультурі з її «поняттями» та класами *немає*.

По-друге, сам факт визнання українським Урядом існування в'язничної субкультури та неформальної ієрархії ув'язнених та, що є більш важливим, загроз національній безпеці з боку локальних неформальних в'язничних ієрархій, переконливо доводить, що говорити про мінімізацію таких загроз наразі не доводиться⁵. Можна додатково згадати про рішення у справі «*S.P. v. Russia*», щоб переконатися, наскільки неформальні в'язничні ієрархії зберігають свою владу навіть у сучасних російських в'язницях⁶.

По-третє, у наявності локальних в'язничних субкультур та відповідних неформальних в'язничних ієрархій прямо або опосередковано зацікавлені як місцеві пенітенціарні установи, так і національні в'язничні адміністрації багатьох пострадянських країн – в силу матеріально-фінансової природи та спрямованості відповідних ієрархій.

По-четверте, самі неформальні в'язничні ієрархії опосередковані гібридними формами організованої злочинності, що намагаються адаптуватися до політичних, соціальних та економічних змін та зберегти свою владу, просуваючи свої інтереси та впливаючи на політиків місцевого та національного рівня.

Рух «АУЄ» та його значення для формування нової в'язничної субкультури в Україні

Але підтриманням, захистом та просуванням інерційно-спільної радянської в'язничної субкультури виключно у пенітенціарних установах не обмежується. Натомість йдеться про інші політичні проекти, які ще легше проникають до українського культурного поля та непомітно прив'язують у такий спосіб населення України до імперських наративів.

В силу специфічного спільного радянського спадку та сучасних окремих політичних настроїв кримінальні субкультури українських в'язниць зазнають взаємовпливу субкультур інших пострадянських країн, передусім російської.

¹ Symkovych, A. (2017). The 'Inmate Code' in Flux: A Normative System and Extralegal Governance in a Ukrainian Prison. *Sage Journals*, 66, 7.

² Там само.

³ Penal Reform International (2023). *Global Prison Trends 2023*

<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2023/>> (2023, червень, 12).

⁴ Vaiciuniene, R., Tereškinas, A. (2017). Transformations in Prison Subculture and Adjustment to Imprisonment in Post-Soviet Lithuanian Penitentiary Institutions. *East European Politics and Societies*, 31.

⁵ Розпорядження Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022 – 2024 роках, 2022 (Кабінет Міністрів України) Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#Text>> (2023, червень, 12).

⁶ Council of Europe (2023). *S.P. and Others v. Russia* <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224435>> (2023, червень, 12).

На особливу увагу тут заслуговує АУЄ-(суб)культура, на якій потрібно зупинитися окремо в силу явної нестандартності цього політичного імперського проекту та загроз, які вона несе для українського суспільства, і тим більше під час чергової збройної агресії Росії проти України¹.

Як наголошує Сергій Ільченко, в принципі нічого особливо нового, крім аббревіатури, в «АУЄ» немає. Більш або менш впливові кримінальні субкультури завжди були присутні в колишньому СРСР, починаючи приблизно з 1920 років. Найбільше поширення вони отримували в Російській Федерації, а також в місцях найбільшої концентрації таборів, навколо яких поступово селилося вільне населення, з ними пов'язане: колишні ув'язнені та колишні охоронці. Так що Росія, і в першу чергу – за Уралом, місце цілком сприятливе для виникнення будь-яких кримінальних субкультур².

АУЄ (російською – «Арестантский Уклад Един») – це назва та девіз кримінальної (в'язничної) субкультури та російського неформального об'єднання молодіжних злочинних формувань. Відповідні молодіжні формування пропагують систему цінностей та норм поведінки, тотожних за змістом кримінальній ідеології радянського професійного кримінального світу («понятіям»), проте адаптованих до суспільства ХХІ століття.

Зовнішні ознаки АУЄ-(суб)культури з'явилися у російському суспільстві приблизно у 2011 році, коли вперше було виявлено молодіжну банду за участі юнаків у віці від 15 до 22 років, яка вчиняла напади на різні об'єкти. Головним є те, що банда сповідувала класичні радянські в'язничні субкультурні норми саме на волі, проте, що є більш важливим, скеровувала частину отриманих злочинних доходів до «общака» у місцевій колонії³.

Упродовж 2013-2014 рр. у багатьох навчальних закладах Росії мали місце насильницькі акції за участю молоді, яка відкрито демонструвала символи та гасла АУЄ-(суб)культури⁴. Сам факт того, що вже станом на 2016 рік АУЄ-(суб)культура поширилася на 18 регіонів Росії, може свідчити про явно політичний характер цього феномену, принаймні через призму цілеспрямованої непротидії цьому феномену з боку органів державної влади⁵. Розмах діяльності з боку АУЄ-угруповань призвів до того, що реєструвалися численні випадки самогубств та спроб самогубств дітей і підлітків через вимагання грошових цінностей до різних «общаків»⁶.

Про організований характер акцій АУЄ-угруповань свідчать їх численні напади на органи влади, навіть на воєнізовані формування⁷. Так, у лютому 2016 року поліцейські застосували

¹ У цій статті автори демонструють свій рішучий протест проти чергової збройної агресії Росії проти України та її європейських та євроатлантичних цінностей. Відтак використання відкритих російськомовних ресурсів обумовлено лише намаганням авторів зробити внесок до справи захисту України від російської збройної агресії через інформування науковців та широкого суспільства про АУЄ-(суб)культуру як один з російських імперських проектів, що загрожує національній безпеці України. Крім того, враховуючи, що молодь з російських регіонів, де АУЄ-(суб)культура набула поширення, наразі бере участь в агресивній війні проти українського народу, фактор впливу АУЄ-(суб)культури на психологію окремих представників окупаційних військ потрібно враховувати для цілей розслідування вчинених ними воєнних злочинів на території України.

² Ільченко, С. (2017). Партія АУЕ. Чому Путін – останній зв'язок Росії з західною цивілізацією. *Ділова столиця* <<https://www.dsnews.ua/ukr/world/partiya-aue-pochemu-putin-poslednyaya-svyaz-rossii-s-zapadnoy-14072017220000>> (2023, червень, 12).

³ Петелин, Г. (2016). «Уркаганы» взяли школы под контроль. В Забайкалье школьники живут по воровским понятиям. *Gazeta.Ru* <www.gazeta.ru/social/2016/02/02/8053655.shtml> (2023, червень, 12).

⁴ ТАСС (2014). *Подросткам, устроившим массовые беспорядки в общежитии в Чите, грозит до 10 лет заключения* <www.tass.ru/sibir-news/974158> (2023, червень, 12).

⁵ Баринев, И. (2017). В СПЧ рассказали о молодежной группировке АУЕ, которая в 18 регионах РФ требует от детей сдавать «деньги на общак для зоны». *News.Ru* <www.newsru.com/crime/13jul2016/unity.html> (2023, червень, 12).

⁶ Малышенко, В. (2019). Берегите детей: «АУЕ» в Томске. Почему размах полукриминального движения в среде томских подростков так и не получил должной оценки? *МК в Томске* <www.tomsk.mk.ru/social/2019/03/15/beregite-detey-aue-v-tomske.html> (2023, червень, 12); Тарасов, А. (2017). АУЕ: Кто стоит за криминализацией подростков, вводит их в преступное пространство, или Хроники новой пионерии. *Новая газета* <www.novayagazeta.ru/articles/2017/06/16/72816-strana-iz-treh-bukv> (2023, червень, 12); Буерачная, Е. (2015). В Улан-Удэ школьник едва не пошёл на суицид из-за угроз рэкетиров. *Байкал Daily* <www.baikal-daily.ru/news/20/128410/> (2023, червень, 12); ICTV (2017). *У російських школах процвітає кримінальна субкультура, з якої неможливо вирватися* <<https://ranok.ictv.ua/ua/videos/u-rosijskyh-shkolah-protsvitaye-kryminalna-subkultura-z-yakoyi-nemozhlyvo-vyrvatysya/>> (2023, червень, 12).

⁷ Чеузова, О. (2016). Всё начинается с заборов. *Читинское обозрение*, 6 (1386).

вогнепальну зброю, щоб розігнати натовп вихованців Хілохської корекційної школи-інтернату, які намагалися розгромити будівлю місцевого відділку поліції та звільнити одного з затриманих раніше членів місцевого АУС-братства¹.

Характер та ступінь насильства, що застосовувався членами різних АУС-формувань значно перевищує приклади жорсткої поведінки, характерні для шкіл, інтернатів та інших навчальних закладів. Наприклад, у Бурятії члени місцевого АУС-формування посадили хлопчика-жертву у мішок, на ніч віднесли до лісу, потім принесли, переодягли в жіночий одяг та били усім інтернатом². Можна припустити, що вказані приклади катувань мають спільну субкультуру природу з обрядами приниження у в'язницях, і власне виконували подвійну функцію. Так, з одного боку, виконавці таких дій заздалегідь набували статусу представників *щонайменше* середніх каст в'язничної ієрархії з перспективою ієрархічного «підвищення» як у в'язницях, так і за її межами. З іншого боку, жертви таких дій заздалегідь примушувалися на довічне перебування у статусі «ображених» або «опущених» у випадку появи їх у пенітенціарній установі.

У серпні 2017 року у Рефтинському училищі закритого типу (Свердловська область) мала місце масова втеча учнів, організована учнями через невиконання адміністрацією їхніх вимог щодо використання виключно індивідуального посуду в їдальні. Перед втечею від 34 до 50 вихованців знищили майже все майно училища, а також застосували фізичне насильство до вихователів³. Важливим є не стільки факт втечі, насильство та знищення майна, скільки його причина, якою було *домінування субкультурних норм*, що «*правильні пацани*» в принципі не можуть їсти з одного посуду з «*опущеними*» та/або сидіти за одним столом з «*опущеними*». Цей приклад є більш ніж яскравим, наскільки глибоко неформальна кастова система проникла до російських навчальних закладів, запрограмувавши на все подальше життя «*опущених*» перебувати саме у цьому статусі, прирікаючи цих без сумніву *потерпілих* на довічне нелюдське поводження як в закритих або напівзакритих установах на всій території Росії та колишніх радянських республік, так і у місцевій громаді.

У жовтні 2019 року у Забайкаллі троє неповнолітніх жорстоко закатували місцевого мешканця та його цивільну дружину, додатково згвалтувавши остатню за допомогою сторонніх предметів, що є типовим для субкультурних норм пострадянських в'язниць для дорослих. Як потім засвідчили вказані особи, вони зробили «*праведну справу*», адже «*по поняттям покарали опущеного*», який відмовлявся визнавати свій неформальний субкультурний статус⁴. Крім того, як виявилось, усі вказані неповнолітні були членами місцевого АУС-формування, яке включало понад 50% учнів місцевої школи⁵.

У квітні 2021 року у Бурятії троє місцевих АУС-активістів спалили пенсіонера, попередньо піддавши потерпілого тортурам⁶.

Наслідуючи погляди Ірвінга Гоффмана щодо тотальності багатьох інших інституцій на кшталт військових підрозділів, кадетських шкіл та військових академій тощо, не можна не вказати на принципово важливий приклад з мілітарної сфери, коли у грудні 2016 року виявилось, що Усольський гвардійський кадетський корпус у місті Усольє-Сибірське (Іркутська область) повністю перебуває під впливом АУС-(суб)культури та, власне, сам кадетський корпус є АУС-осередком⁷.

¹ Chita.Ru (2016). *Полиция со стрельбой разогнала толпу воспитанников интерната, громивших отдел МВД в Хилке* <www.chita.ru/text/incidents/2016/02/02/70977032> (2023, червень, 12).

² Байкал Daily (2017). *Криминальная субкультура АУЕ держит под контролем детей Бурятии* <www.baikal-daily.ru/news/16/212916> (2023, червень, 12).

³ Лютых, С. (2016). Макаренко в натуре. О причинах и последствиях массового побега подростков из уральского спец училища. *Lenta.Ru* <www.lenta.ru/articles/2016/09/04/pobeg> (2023, червень, 12).

⁴ Znak.Com (2019). *В Забайкалье подростки проникли в частный дом, убили хозяина и изнасиловали его жену* <https://pnovosti.ru/12766-v_zabaykale_podrostki_pronikli_v_chastnyiy_dom_ubili_hozyaina_i_iznasilovali_ego_jenu_html> (2023, червень, 12).

⁵ Боброва, И. (2020). Школьники убили безногого инвалида и изнасиловали его сожительницу. *Московский Комсомолец* <www.mk.ru/incident/2019/11/06/shkolniki-ubili-beznogogo-invalida-i-iznasilovali-ego-sozhitelnicu.html> (2023, червень, 12).

⁶ Кассиди, М. (2021). Увлекающиеся АУЕ россияне избili пенсионера, отрезали ему ухо и сожгли. *Lenta.Ru* <www.lenta.ru/news/2021/04/27/burjatia> (2023, червень, 12).

⁷ Primamedia.Ru (2016). *Депутат ЗС Приангарья заявил о засилье АУЕ в Усольском гвардейском кадетском корпусе* <www.primamedia.ru/news/555194/> (2023, червень, 12).

Виявилося, що один з кадетів втік з корпусу через побиття, знущання і вимагання. Перебуваючи на грані суїциду, він звернувся до викладача з корпусу по допомогу. Разом вони прийшли до поліції і подали заяву, проте керівництво кадетського корпусу приховало всю історію, загальмувало розслідування, а вчителя-викривача було звільнено¹. Як виявилось, з 113 співробітників кадетського корпусу 17 осіб мали судимості, причому більшість із них вчинили по два і більше злочини². Наприклад, одного з вихователів звинувачували в крадіжці та катуванні, одного – в порушенні ПДР, що спричинило серйозні наслідки, та в підробці документів, а двох – у погрозі вбивством. Кочегар мав шість судимостей і загалом «відсидів» понад 20 років за крадіжки, хуліганство, катування та два зґвалтування. Усіх цих колишніх ув'язнених влаштував на роботу директор корпусу, який до цього довго працював директором виправної установи³.

Як слушно підкреслює Сергій Ільченко, «є особливості, і вони обіцяють велике майбутнє [для АУЄ-руху]. Ніколи ще офіційна російська ідеологія не була так близька до ідеології кримінального світу. По суті, це два стовпи, що ростуть з одного кореня. Ніколи ще російська культура – від елітарної до народної – не була так просочена в'язничною культурою. Це злиття настільки пронизало всю російську життя, що президент і перші особи російської держави, депутати Держдуми і губернатори, не кажучи вже про чиновників подрібніше, навіть у ході публічних виступів регулярно переходять на «фєню»⁴.

Наскільки АУЄ-(суб)культура та відповідні АУЄ-формування є впливовими? За окремим оцінками, за період 2016-2020 рр. було припинено діяльність 31 АУЄ-організації з притягненням до відповідальності 470 осіб з числа членів вказаних банд⁵. Проте, гадаємо, справжня цифра є вищою у декілька разів в силу навіть простої презумпції, що АУЄ-культура є глибоко вкоріненою до російського суспільства, включаючи органи правопорядку та адвокатуру. Прикладом може служити випадок Рафіка Агліулліна, слідчого з м. Тюмень, який публічно оголошував гасла АУЄ під час святкування свого дня народження. Будучи звільненим, тим не менш, він став адвокатом⁶. Іншим тюменським прикладом є підвищення поліцейського до рівня начальника міжмуніципального відділу поліції «Тюменський» навіть після скандальної вечірки поліцейських, на якій відкрито лунали АУЄ-гасла⁷.

Можна впевнено стверджувати, що російська молодь (і не тільки молодь) перебуває під глибоким впливом цього імперського проекту, поширеного на території усіх колишніх радянських республік, де Україна, на жаль, не є винятком.

З одного боку АУЄ-(суб)культура та АУЄ-рух офіційно заборонені навіть у Росії та їх визнано екстремістськими. Так, у серпні 2020 року Верховний Суд РФ задовільнив позов Генерального прокурора РФ про визнання екстремістським руху АУЄ⁸. Звичайно, процедури та причини визнання в Росії того чи іншого руху або організації екстремістськими викликають великі сумніви, якщо не сказати більшого. Проте у цьому контексті сам факт такого рішення є знаковим для цілей нашого дослідження, так само як і факт, що судові засідання було закритим, а наразі офіційний текст рішення та позову прокурора також відсутні у вільному доступі.

¹ Vesti.Ru (2016). *Скандал в Иркутской области: из кадетов делали уголовников* <www.vesti.ru/article/1641791> (2023, червень, 12).

² Солонина, Г. (2017). *Усольский кадетский корпус: будущие офицеры живут по воровским законам*. IRK.ru <www.irk.ru/news/articles/20170428/cadets> (2023, червень, 12).

³ Лучкин, В. (2020). *АУЕ* – теперь со звездочкой*. Верховный Суд приравнял криминальную романтику к экстремизму. *Байкальские Вести* <www.baikvesti.ru/new/ae_teper_so_zvezdochkoj> (2023, червень, 12).

⁴ Ільченко, С. (2017). *Партія АУЕ. Чому Путін – останній зв'язок Росії з західною цивілізацією*. *Ділова столиця* <<https://www.dsnews.ua/ukr/world/partiya-ae-pochemu-putin-poslednyaya-svyaz-rossii-s-zapadnoy-14072017220000>> (2023, червень, 12).

⁵ Буккер, І., Закурдаєв, М. (2020). *Поддержат ли запрещенных АУЕ-шников "реальные" воры*. *Pravda.Ru* <www.pravda.ru/amp/society/1524337-ae> (2023, червень, 12).

⁶ 72.Ru (2020). *Тюменский следователь, отмечавший повышение под крик «АУЕ», стал адвокатом* <www.72.ru/text/job/2020/08/15/69423172> (2023, червень, 12).

⁷ Малышев, С. (2023). *Участника тюменской АУЕ-вечеринки* утвердили на руководящей должности в полиции*. *Ura.Ru* <www.amp.ura.news/news/1052629337> (2023, червень, 12).

⁸ Гликин, К. (2020). *Верховный суд признал экстремистской организацией уголовную субкультуру АУЕ*. *Vedomosti.Ru* <www.vedomosti.ru/society/articles/2020/08/17/836930-ekstremistskoi-ae> (2023, червень, 12).

Звичайно, публічна позиція російської влади щодо заборони АУЄ аж ніяк не може свідчити про її боротьбу з даним рухом. Формальна заборона АУЄ-руху несе в собі лише декларацію, проте глибинний зміст ставлення російських політичних еліт до цих організації можна порівняти зі ставленням до приватних військових кампаній. За чинним російським законодавством такі компанії заборонені, але вони активно використовуються для забезпечення політичних та економічних цілей Росії поза межами країни, та пізніше визнаються такими, що сприяли встановленню домінування Росії у певних сферах – воєнних, економічних, політичних.

Молодіжно-підліткові бандформування різного ступеня серйозності як явище існують у США, Великій Британії, країнах ЄС, Мексиці, Бразилії та інших країнах. Проте російські АУЄ-формування мають свою специфіку, яка може бути дослідження саме крізь призму політичної науки в силу того, що цей рух, як це було традиційно для Радянського Союзу, «зроставався» та розвивався за підтримки російських політичних еліт, перманентно перебуваючи під їх контролем.

За даними російських ЗМІ та періодичних видань, у судовому засіданні було встановлено, що АУЄ є «добре структурованою та керованою організацією»¹. Знов-таки, максимальна критично ставлячись до ярлику «екстремістська організація», який видається органами влади РФ щодо різних зарубіжних організації, які борються проти імперських амбіцій Росії у різних сферах та у різних проявах, тим не менш, постають логічні запитання: 1) яким саме чином АУЄ є структурованою; 2) хто саме керує АУЄ-організацією; 3) коли саме, де саме та які саме органи управління було створено у рамках АУЄ-організації.

У російських періодичних виданнях наголошується, що «АУЄ відповідає поняттю та емпіричним ознакам *екстремістської злочинної спільноти*, а саме: а) вона має єдину ідеологію, що ґрунтується на «поняттях» кримінального життя; б) у ній вибудовано систему вербування нових членів та організацію збору грошей (поборів і рекету) для кримінального співтовариства; в) у співтоваристві є система санкцій за непокору або поведінку, що не відповідає «поняттям»; г) чисельність осіб, які поділяють ідеологію співтовариства, становить кілька сотень тисяч осіб; д) воно відповідає духу часу, адже воно вкорінене до інформаційного середовища, має мережевий характер, і тому боротьба з ним становить значну проблему»².

Тому виникають глибокі сумніви щодо того, як цей субкультурний рух міг за 1-2 роки охопити всю територію Росії без мовчазного погодження на центральному рівні, набувши статусу альтернативної кримінальної «Юнармії», яка може контролювати певні верстви населення у багатьох регіонах, проте її члени якої перебувають під парасолькою соціального контролю центрального уряду. Рух невибагливий, проте добре керований й такий, що характеризується дуалістичною політичною природою.

Так, з одного боку, АУЄ-формування на рівні ЗМІ декларуються як кримінальні, де таке показове «полювання на відьом» завершилося визнанням цього руху екстремістським на рівні Верховного Суду РФ.

З іншого боку, місцеві еліти паралельно використовують цей рух для втягнення російської молоді до альтернативних квазімілітарних формувань, мовляв, щоб російські діти не вступали до АУЄ-формувань, треба щоб вони вступали до «Юнармії»³. А звідти – вже і на фронт, «звільняти братський народ від нацизму».

Загальновідомо, жителів яких саме регіонів російські еліти посилають на війну проти України. І саме ці віддалені від центру регіони як раз і демонструють найбільше проникнення та поширення АУЄ-(суб)культури. Тут можна згадати і ПВК «Вагнер», адже саме бойовики цієї злочинної організації, будучи здебільшого ув'язненими, також є носіями кримінальної субкультури нового типу, тобто АУЄ-(суб)культури. Водночас фокус може бути зроблений і на професійній армії Росії, яка відкрито сповідує такі ж кримінальні субкультурні норми.

¹ Клейменов, М., Козловская, М., Савельев, А. (2020). Экстремистское преступное сообщество «АУЕ». *Вестник Омского университета. Серия Право*, 17(4), 75.

² Козловская, М. (2021). Преступное сообщество: сравнительный криминологическо-правовой анализ: *автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук*. Омск: Омская академия МВД России.

³ Попов, А. (2018). Каждый отряд юнармии – удар по АУЕ. *Информационное агентство Алтайир* <www.altairk.ru/new/society/each_unit_of_warmie> (2023, червень, 12).

Ми можемо не знати багатьох речей, проте поширення АУЄ-(суб)культури – це не просто новітня молодіжна мода на спосіб самоствердження. Це не просто онлайн-стріми колишніх ув'язнених про «*правильні поняття*», які має сповідувати кожен «правильний пацан». Це – набагато небезпечніше явище, який являє собою загрозу національній безпеці України. Щонайменше тому що, як постійно наголошують російські ЗМІ, «*к пропаганде бандитской романтики и «понятий» в российских социальных сетях причастна Украина*».

Тому проблематика, що порушується у цій статті, має суто політичну природу. Як слушно зазначає Сергій Ільченко, «кримінальна система понять збігається з російським пропагандистським набором ще в одному: у гранично чіткій поділ на своїх і чужих: людей та лохів, або росіян та всіх інших. Лох за визначенням не розглядається як повноцінна людина, на нього не поширюються норми, що регулюють відносини у кримінальному середовищі. Він спочатку їжа, ресурс і жертва. Рівно так само розглядає інший світ і його мешканців російська офіційна ідеологія¹.

Власне у цьому полягає і паралельна небезпека для національних інтересів України від АУЄ-(суб)культури.

Так, по-перше, пряма й відкрита небезпека полягає у поширенні по суті радянських кримінальних наративів на території України та інших колишніх республік СРСР. Мета цієї стратегії – прив'язувати до метрополії через кримінальну/в'язничну субкультуру переважно молодь, оминаючи державні кордони та офіційно задекларовані європейські та євроатлантичні вектори розвитку.

Проте, по-друге, забруднивши колективну свідомість кримінальною субкультурою нового (краще – зміненого ззовні) змісту, метою стала імітація боротьби з субкультурою у Росії з одночасними звинуваченнями проти України у поширенні цієї субкультури. Що є більш важливим – початок звинувачень почався одразу ж після визнання АУЄ екстремістської організації на рівні Верховного Суду РФ².

Паралельно російська влада широко демонструє боротьбу з цим явищем, виставляючи інші країни у невідгідному світлі як аутсайдерів у боротьбі зі злочинським світом.

Так, у липні 2023 року у м. Котлас (Архангельська область) ув'язненого оштрафували за напис «АУЄ» на стіні камери, звинувативши у «публічному демонструванні атрибутики екстремістської організації»³. У липні 2023 року 27-річного чоловіка засудили до позбавлення волі на строк понад 4-х років за пропаганду руху «АУЄ»⁴. У серпні 2023 року Колпінський районний суд м. Санкт-Петербург засудив до двох років колонії суворого режиму чоловіка, якого визнали винним в організації діяльності екстремістської спільноти АУЄ⁵.

У квітні 2023 року ув'язнений в одній з виправних колоній в Адигеї був звинувачений у створенні АУЄ-осередку⁶. У травні 2023 року вісьмом особам, включно з організатором, було висунуто обвинувачення у створенні в слідчому ізоляторі Краснодар АУЄ-осередку⁷. Також у травні одного з ув'язнених колонії у Калмикії було засуджено за створення АУЄ-осередку⁸.

¹ Ільченко, С. (2017). Партія АУЕ. Чому Путін – останній зв'язок Росії з західною цивілізацією. *Ділова столиця* <<https://www.dsnews.ua/ukr/world/partiya-aue-pochemu-putin-poslednyaya-svyaz-rossii-s-zapadnoy-14072017220000>> (2023, червень, 12).

² Агентство стратегических исследований (2020). *Украину обвинили в насаждении уголовной романтики АУЕ в России* <www.sd.net.ua/2020/08/17/ukrainu-obvinili-v-nasazhdenii-ugolovnoy-romantiki-aue-v-rossii.html> (2023, червень, 12).

³ Север-Реалии (2023). *Суд в Архангельской области оштрафовал заключенного за надпись "АУЕ" на стене камеры* <www.severreal.org/a/sud-v-arhangelskoy-oblasti-oshtrafoval-zaklyuchennogo-za-nadpis-aue-na-stene-kamery/32493857.html> (2023, червень, 12).

⁴ Bfm.Ru (2023). *В Новосибирске вынесли приговор 27-летнему мужчине за пропаганду движения «АУЕ»* <<https://nsk.bfm.ru/news/20947>> (2023, червень, 12).

⁵ Политическая жизнь Петербурга (2023). *За пропаганду идей АУЕ* в "Крестах" петербуржца отправили в колонию строгого режима* <www.zaks.ru/new/archive/view/241092> (2023, червень, 12).

⁶ Кавказский Узел (2023). *Осужденный в Адыгее обвинен по делу об экстремистской ячейке* <www.kavkaz-uzel.eu/articles/388079> (2023, червень, 12).

⁷ Кавказский Узел (2023). *Ячейка АУЕ* выявлена в следственном изоляторе Краснодара* <www.kavkaz-uzel.eu/articles/388838> (2023, червень, 12).

⁸ Кавказский Узел (2023). *Заключенный калмыцкой колонии осужден за создание ячейки АУЕ** <www.kavkaz-uzel.eu/articles/389148> (2023, червень, 12).

У липні 2023 року у Воронежській області винесли вирок шістьом членам АУЄ-осередку АУЄ, керівник якого керував злочинним угрупованням та збирав гроші до «общаку»¹.

У той же час в Україні про АУЄ-(суб)культуру заговорили приблизно у 2017 році, коли після мало ідентифікованого молодіжного руху «Синій Кит» в Україні з'явилися ознаки АУЄ-(суб)культури². Важливим є сам факт кількості українців, які підписалися на групи, що пропагують «АУЄ» в соцмережах (до 200 тис. осіб різного віку)³.

Для порівняння: станом на 2020 рік за окремим підрахунками у соціальній мережі «ВКонтакте» налічувалося понад 39 тисяч груп «АУЄ», в яких перебувало понад 6,5 мільйонів російських користувачів. В Азербайджані – 40 груп «АУЄ», у Вірменії – 22 групи, у Грузії – 7 груп. У Казахстані АУЄ-ідеологією цікавилися близько 60 тисяч інтернет-користувачів⁴.

При цьому АУЄ-(суб)культура не обмежується соціальними мережами та проникає до широкого культурного поля через музику, змінюючи «олдскульні» групи на кшталт «Лесоповал» або «Бутирка» абсолютно новими, трендовими молодіжними виконавцями, які надзвичайно популярні серед молоді. Прикладом цього може служити кліп російської виконавиці *Instasamka*, розміщений на *YouTube*, в якому співачка у помаранчевому комбінезоні співає про важке життя у в'язниці та розповідає про нарди і чотки, зроблені з хліба⁵.

При цьому, як наголошують українські дослідники, вже станом на 2018 рік можна було говорити про повне відтворення цієї субкультури в Україні⁶.

Так, у квітні 2019 році у Житомирі п'ятеро 18-річних місцевих жителів жорстоко побили водія тролейбуса та пасажирів, вигукуючи гасла «АУЄ»⁷. У 2021 році АУЄ-символіка була помічена у Кривому Розі⁸ та Прикарпатті⁹. Тому можна погодитися, що навіть у сучасній Україні є дуже багато середовищ, де переважають прояви АУЄ-(суб)культури, у той час коли локальні субкультури перебувають на другому-третьому плані¹⁰. У пенітенціарному контексті це знаходить своє відображення у тому, що АУЄ-символіка досить часто зустрічаються в пенітенціарних установах України, в переважній більшості у слідчих ізоляторах. Наявність елементів АУЄ-субкультури в українських пенітенціарних установах підтверджує також багаторічний досвід профільних практиків-авторів цієї статті.

¹ Михайлов, А. (2023). Первый в России приговор сторонникам АУЕ* вынесли в Воронежской области. *Горком 36* <www.gorcom36.ru/content/pervyy-v-rossii-prigovor-storonnikam-aue-vynесли-v-voronezhskoy-oblasti> (2023, червень, 12).

² Хоцька, І. (2019). «АУЕ» в Україні: хто і як провокує молодь долучатися до кримінального світу. *20 Хвилин* <<https://zt.20minut.ua/Kryminal/aue-v-ukrayini-hto-i-yak-provokue-molod-doluchatisya-do-kriminalnogo-s-10967689.html>> (2023, червень, 12).

³ Антикор (2017). «АУЕ» в Украине: кто и как тянет молодежь в криминал <www.antikor.com.ua/articles/175898-aue_v_ukraine_kto_i_kak_tjanet_molodehj_v_kriminal> (2023, червень, 12).

⁴ Агентство стратегических исследований (2020). *Украину обвинили в насаждении уголовной романтики АУЕ в России* <<http://sd.net.ua/2020/08/17/ukrainu-obvinili-v-nasazhdenii-ugolovnoy-romantiki-aue-v-rossii.html>> (2023, червень, 12).

⁵ Север. Реалии (2022). *Суд в Петербурге запретил клип Инстасамки за пропаганду АУЕ* <www.severreal.org/a/sud-v-peterburge-zapretil-clip-instasamki-za-propagandu-aue/31835507.html> (2023, червень, 12).

⁶ Ситник, О. (2018). Характеристика спеціально-кримінологічних заходів запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. *Форум права*, 3, 97.

⁷ Сергієнко, А. (2019). «АУЕ» в Україні: хто і як провокує молодь долучатися до кримінального світу. *20 Хвилин* <www.zt.20minut.ua/Kryminal/aue-v-ukrayini-hto-i-yak-provokue-molod-doluchatisya-do-kriminalnogo-s-10967689.html> (2023, червень, 12).

⁸ Шишка, Н. (2021). В Кривом Розі возрождается движение «бегунов» с российским следом? *Новини Кривого Розу* <www.veskr.com.ua/krivorozhskie-gorodskie-novosti/49979-v-krivom-roge-vozrozhdaetsya-dvizhenie-begunov-s-rossijskim-sledom.html> (2023, червень, 12).

⁹ Срібнак, Я. (2021). «Смотрящие» на Прикарпатті, або дещо про культ «АУЄ» серед частини української молоді. *Галичина* <www.galychyna.if.ua/analytic/smotryashhiye-na-prikarpatti-abo-deshho-pro-kult-aue-sered-chastini-ukrayinskoj-molodi> (2023, червень, 12).

¹⁰ Українець, О. (2023). Російська тюремна культура впливала на уявлення моїх ровесників про статі, гендер, норми поведінки. *Громадське Радіо* <www.hromadske.radio/podcasts/choloviky-pro-kulturu-nenasylstva/1181553> (2023, червень, 12).

Загальноросійська кримінальна культура як загроза національній безпеці України

Сучасна російська в'язнична субкультура може бути охарактеризована як «традиційна унікальність».

«Традиційна» – бо домінування кримінальних та в'язничних субкультурних норм завжди було характерним для російського суспільства.

«Унікальна» – в силу того, що АУЄ-(суб)культура є новою «обкладинкою» багатовікової російської кримінальної традиційності (або традиційної кримінальності).

Проте головним у цьому контексті є те, що для сучасного російського суспільства застосування й використання поняття «в'язнична субкультура» може викликати великі труднощі; більш коректним буде саме «в'язнична культура», або «загальнонаціональна в'язнична культура». Ба більше, поняття «контркультура» є ще більш неприйнятним для характеристик сучасних соціальних та політичних відносин в Росії в силу загальної соціальної підтримки в'язничної неформальності широкими верствами населення – від політиків центрального та місцевого рівня до люмпенів. Власні, саме така підтримка є цементуючим «розчином» для сучасного російського суспільства.

Вважається, що «субкультури мають особливі спільні цінності та культурні практики, які відрізняються від мейнстріму»¹. Проте саме цей підхід на прикладі сучасного російського суспільства не спрацьовує. З цих позицій нам видається, що для російського суспільства є категорично незастосованим підхід, що «субкультура не пов'язана з більшим культурним комплексом: вона стосується норм, які відокремлюють групу від суспільства, а не тих, що інтегрують її з ним. Субкультурні норми, на відміну від рольових, невідомі іншим членам суспільства, на них дивляться зверхньо або вважають їх роз'єднуючою силою»². Так само, в оцінці російського культурного простору незастосовною є позиція, що «цінності субкультури конфліктують з більшою культурою»³.

Навпаки, численні символи в'язничної субкультури вітаються як на рівні люмпену і середнього класу, так і на рівні центральної влади, прикладом чого може бути відомий «вищий імператив» про «мочіть бандитов в сортіре». Можна лише згадати, наскільки ПБК «Вагнер» виявилася популярною у місцевого населення у Ростові під час відомого «маршу на Москву» у червні 2023 року. Було б наївним говорити про підтримку як форму протестних настроїв проти агресивної війни проти України. Натомість, це була форма повної солідарності з напівдержавним воєнізованим формуванням, у відкритий спосіб заснованим на в'язничних субкультурних символах.

Ну, і насамкінець, теза, що «у контркультурі конфліктний елемент є центральним; багато цінностей субкультури, дійсно, суперечать цінностям домінуючої культури» також є незастосовною до російського політико-культурного простору⁴. Враховуючи природну єдність загальнонаціональної російської культури та в'язничної субкультури, можна презюмувати, що конфлікт як раз становитиме відхід від в'язничних категорій, «понять» та ієрархій в усіх їх проявах.

І, мабуть, категорично не можна не погодитися з класичним поглядом, що «субкультура, як чистий тип, не вимагає для свого розуміння інтенсивного аналізу взаємодії з більшою культурою; її норми не є, скільки-небудь значною мірою, продуктом цієї взаємодії»⁵. На прикладі російської загальнонаціональної культури ми довели, що вона є продуктом інтенсивної дифузії з в'язничною субкультурою.

Російська в'язнична субкультура категорично не є контркультурою; вона суть «плоть і кров» більш широкої, російської загальнонаціональної культури. Носії цієї дуалістичної [суб]культури, на відміну від інших прикладів не є «анормальними», «дисфункціональними», «делінквентними» або «девіантними»⁶. У контексті цілей політичних цілей та програм російських

¹ Blackman, S. (2014) Subculture theory: an historical and contemporary assessment of the concept for understanding deviance. *Deviant Behavior*, 35 (6), 496-512.

² Yinger, J. (1960). Contraculture and Subculture. *American Sociological Review*, 25(5), 628.

³ Там само, 629.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Blackman, S. (2014). Subculture Theory: An Historical and Contemporary Assessment of the Concept for Understanding Deviance. *Deviant Behavior*. 35 (6). Pp.496-512.

політичних еліт ця культура не є негативним явищем; вона не є результатом розпаду суспільства, не є результатом нездатності приборкати злочинні інстинкти, не є результатом неспроможності сім'ї, церкви чи школи¹.

Навпаки, кримінальна культура є показником успішної реалізації політичних проєктів з «цементування суспільства» проти «зовнішнього ворога», проєктів з посилення криміналізації суспільства для цілей «боротьби із зовнішнім ворогом» (приклад ПВК «Вагнер»), проєктів переорієнтування церкви для нормалізації в'язничної субкультури як складової буття та «майбутнього» «російського народу».

Причому поширення в'язничної культури у Росії відбувається за принципом доміно, коли кожний новий феномен або кожна нова подія, спричинені або обумовлені впливом в'язничної субкультури, породжують нові форми рухів, акцій або дій, які також пов'язані з в'язницею та кримінальною/в'язничною (суб)культурою, і. які майже одразу ж імпортуються до України та інших сусідніх держав.

Так, з другої половини 2022 року в Росії набувають значного поширення нові молодіжні рухи. Учасники одного з них називають себе «офнікі» («оффнікі»), другого – «ЧВК «Рьодан»»². Перша спільнота «ЧВК «Рьодан»» з'явилася у соцмережі «ВКонтакте» у вересні 2022 року та швидко набрала 190 тис. учасників. Як можна бачити, в'язнично- субкультурно-орієнтована ПВК «Вагнер» набула такої популярності, не зважаючи на те, що її членами є небезпечні злочинці, а тому сам новий рух було засновано виключно на кримінальних «поняттях». «ЧВК «Рьодан»» приписують націоналістичні погляди. Члени «ЧВК «Рьодан»» виступають проти «офніків» (сучасна назва гопників і хуліганів), скінхедів та «осіб неросійської зовнішності»³.

Наприкінці лютого 2023 року одночасні масові бійки за участі прихильників руху «ЧВК Рьодан»» були попереджені у Києві, Львові, Харкові, Івано-Франківську, Луцьку та інших містах України, з чого можна робити висновки про ретельно організований характер подібних акцій⁴. Тому можна ще раз зробити висновок про те, *наскільки швидко* та чи інша лабораторна кримінальна/в'язнична субкультура, вирощена в Росії, транспортується до України.

Протидія в'язничній субкультурі

Намагання сучасних держав у протидії неформальним ієрархіям та їх субкультурним символам покладатися або на класичні правові інструменти, або на силові методи, що не дають того ефекту, який очікується. Більше того, іноді з'являється абсолютно протилежний ефект. Так, методи консолідації влади, що включають насильство та загрозу насильства, навпаки, зміцнюють належність до неформальної ієрархії та солідарність серед спільноти у в'язниці⁵. Легітимація неформальних ієрархій фактично свідчить про те, що протидія симулякру в'язничній субкультурі є фікцією за принципом підпалювача, який намагається загасити пожежу.

Висновки

Підсумовуючи викладене вище, можна сформулювати наступні висновки.

Проведене дослідження, засноване на міждисциплінарному підході, продемонструвало, що проблематика в'язничних субкультур та неформальних в'язничних ієрархій, що продукують відповідні субкультури, не є монопольною проблематикою кримінології, соціології та/або

¹ Hartung, F. (1955). Review of «Delinquent Boys». *American Sociological Review*, 20, 752.

² News.Ru (2023). *Кто стоит за «ЧВК Редан»: анимешники вызвали споры в Госдуме* <www.news.ru/amp/society/idet-polnyj-zames-prisoedinyayutsya-neonacisty-kto-stoit-za-chvk-redan> (2023, червень, 12); Букетов, К. (2023). Что такое "ЧВК Рёдан" и откуда она взялась в России. *DW* <www.dw.com/ru/cto-takoe-cvk-redan-i-otkuda-ona-vzalas-v-rossii/a-64902227> (2023, червень, 12).

³ Оффніки, або офнікі (російською – «околофутбольные фанаты») – російська молодіжна субкультура, що виділяється серед інших своєю показною агресивністю. Здебільшого це підлітки у віці 12-16 років. На відміну від класичних ультрас, вони можуть взагалі не захоплюватися футболом. Наголос йде на бійки та на правильний одяг – *шмот*.

⁴ Бойко, М. (2023). Специфически одеваются и устраивают массовые драки: по Украине ширится субкультура ЧВК "Редан" из РФ. *TCH* <www.tsn.ua/ru/exclusive/specificheski-odevayutsya-i-ustrayayut-massovye-draki-po-ukraine-shiritsya-subkultura-chvk-redan-iz-rf-2274406.html> (2023, червень, 12).

⁵ Penal Reform International (2022). *Global Prison Trends 2022*, 35 <<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2022/>> (2023, червень, 12).

кримінального права. Більше того, дослідження цього питання крізь призму політичної науки є більш перспективним в силу того, що саме *політична наука* дозволяє проаналізувати ці питання з більш високого ракурсу національної та наднаціональної безпеки. Неформальні в'язничні ієрархії – це питання відносин влади та підпорядкування, боротьби за владу у в'язницях та у вільному суспільстві, а також використання в'язниць та субкультурних в'язничних символів для поширення політичної влади могутніми акторами, до яких належать і держави.

Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що зовнішні атрибути в'язничної субкультури, які продукуються та поширюються неформальними в'язничними ієрархіями, насправді лише приховують справжню природу цього явища, де така природа пов'язана лише з організацією вилучення та подальшого розподілу неформальними в'язничними ієрархіями матеріальних ресурсів. Водночас такі вилучення та розподіл матеріальних ресурсів пов'язані з метою завоювання влади у пенітенціарних установах та у вільному суспільстві.

Досвід функціонування неформальних в'язничних ієрархій у багатьох країнах світу свідчить про те, що в силу більшої відкритості в'язниць для суспільства та поширення впливу в'язничних злочинних організацій на вільне суспільство можна стверджувати про дедалі більше розчинення кордонів між поняттями «кримінальна субкультура» та «в'язнична субкультура». Особливо яскраво це проявляється на прикладах США, Мексики та країн Південної Америки, де поняття «вулична банда» автоматично є «в'язничною бандою», і навпаки. Більше того, подібні тенденції також стають характерними і для країн Європи в силу проникнення в'язничних банд з Нового світу на європейський «ринок».

Активізація діяльності неформальних в'язничних ієрархій по всьому світі порушує питання «*реабілітаційного ідеалу*» та його – буквально – захисту від поширення впливу неформальних в'язничних ієрархій та їх субкультурних символів. Після кризи «*реабілітаційного ідеалу*» у 1970-х роках він до цього часу так і не позбувся ознак *маргіальності*. Вплив неформальних в'язничних ієрархій потрібно вважати головною перепорою на шляху реалізації реабілітаційних програм у в'язниці; у багатьох країнах такий вплив доводить вказану маргіальність до абсолюту.

Станом на сьогодні відносини між українським та російським професійним злочинним світом та відповідними неформальними в'язничними ієрархіями залишаються відносинами *колонії* та *метрополії*, де остання з усіх зусиль намагається залишити колишню «колонію» (так само як й інші «колонії») під контролем, використовуючи для цього усі можливі політичні інструменти, технології та важелі впливу, внаслідок чого Росія набула характеристик навіть не *police state* і навіть не *carceral state*, проте вже *prison state*.

Prison state – це не про кількість в'язниць, кількість ув'язнених та кількість персоналу в'язниць. Це – про схвалення та внутрішнє сприйняття громадянами Росії ідеї, що держава має управлятися «*по поняттям*», де окрема, достатньо велика група громадян має бути ув'язнена, проте решта громадян – лише «*тимчасово й умовно розконвойована*».

Війна стала турбулентним часом для роками налагоджених контактів та відносин між українською та російською злочинністю, зокрема організованою, у розрізі обслуговування спільного кримінального бізнесу, спільних каналів збуту та логістичних мереж, зруйнувавши їх. Проте можливості інформаційного суспільства, гібридні форми війни, пропаганда є рушіями субкультурного впливу, який позбавлений фізичних кордонів та юрисдикційних обмежень.

Офіційна формальна влада Росії не може не використовувати (ігноруючи офіційні державні кордони, митні служби та прикордонні загони) ці канали проникнення на українську «*територію*» – у самому *широкому* розумінні цього слова – для подальшої підтримки своєї постколоніальної політики, яка стає дедалі більш провальною з огляду на європейський та євроатлантичний вектор розвитку українського суспільства, остаточно сформований після повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну.

Починаючи з радянських часів, саме молодь використовувалась професійними злочинцями для рекрутування у свої ряди. Велика кількість неповнолітніх ув'язнених у виховних колоніях була сприятливим середовищем для насадження в'язничної субкультури серед людей, чия свідомість у такому віці є нестійкою та схильною до максималістських рішень. І саме мережа виправних колоній була тією «закритою соціальною мережею», де злочинний світ мав необмежені можливості поширювати свої антисоціальні «знання» та погляди.

Україна зробила свого часу багато кроків до того, щоб обмежити такий вплив – кількість неповнолітніх ув'язнених почала стрімко скорочуватись із зміною кримінального законодавства та

посиленням соціальної складової в роботі з дітьми. Саме тому злочинний світ на деякий час втратив основний інструмент впливу на неповнолітніх. Але із розвитком соціальних мереж, користувачами яких є неповнолітні – такий інструмент в оновленому сучасному форматі знову було знайдено – у вигляді АУЄ-руху та АУЄ-(суб)культури.

Аналізуючи феномен АУЄ-(суб)культури, потрібно зауважити, що було б помилкою аналізувати цей феномен та кореспондуючий рух лише як форму молодіжної субкультури, як це здебільшого вважається в Україні. За сучасних соціально-політичних умов такий звужений підхід є небезпечною спекуляцією. За результатами проведеного дослідження можна впевнено стверджувати, що АУЄ – це, власне, не субкультура, а саме *культура*, яка є складовою загальнонаціональної російської культури. Більше того, можна стверджувати навіть не про складову частину, а саме про АУЄ-культуру всього російського суспільства, що, як було зазначено вище, призвичаїлось до перебування в умовах *prison state*.

Як наслідок, АУЄ-культура становить велику загрозу цінностям українського суспільства та національній безпеці України та всьому цивілізованому світу.

Серед головних ризиків для України необхідно відзначити вплив російських спецслужб на населення України, особливо на молодь, через такий інструмент як російська в'язнична (суб)культура та рухи на кшталт АУЄ. Зокрема, через вплив російських та українських «ворів в законі», які повністю контролюються спецслужбами Росії, на місця позбавлення волі, на організовані злочинні формування, що діють у вільному суспільстві, на молодіжні рухи кримінальний вплив поширюється на багато сфер життя українців, створюється атмосфера кримінальної незахищеності, корумпованості, стимулюється зростання злочинності, що в результаті використовується специфічними політичними силами для декларування неефективності державного управління в Україні та системи забезпечення законності.

Слід вказати також на небезпеки впливу неформальних в'язничних ієрархій на загальне в'язничне населення українських в'язниць, де такі небезпеки обумовлені війною та воєнним станом. Війна вкрай негативно вплинула на стан психічного здоров'я населення України, і це стосується не лише військовослужбовців, але й мирних громадян. З іншого боку, війна більш ніж суттєво вплинула на показники злочинності в Україні¹. Значне посилення кримінальної репресії в Україні через застосування кримінально-правової формули «в умовах воєнного стану» вже призвело та буде призводити до ще більшого наповнення пенітенціарних установ України людьми, які є абсолютно «випадковими» злочинцями, проте які, – тим не менш, – будуть зазнавати впливу радянської в'язничної субкультури та її російської версії. Саме це створює ризики поширення впливу неформальних в'язничних ієрархій у вітчизняних в'язницях через збільшення або принаймні кількісну зміну в'язничного населення.

Крім того, наповнення в'язниць особами, що мають досвід бойових дій та які «бачили смерть», призведе до появи та загострення конфліктів з чинними лідерами неформальних в'язничних ієрархій. Можна прогнозувати поступову появу нових в'язничних банд з числа ув'язнених із минулим бойовим досвідом, якщо їх питома вага у в'язничному населенні буде перевищувати певний поріг. На жаль, наразі складно передбачити, що буде кращим сценарієм для України як держави в цілому – потрапляння ув'язнених із бойовим досвідом під вплив «старих в'язничних еліт», чи створення ними самостійних утворень. З огляду на проникаючу дію наявної в'язничної культури та враховуючи досвід інкорпорації у кримінальний світ деяких ветеранів вторгнення СРСР до Афганістану, слід очікувати як більш вірогідний сценарій, за якого сучасні ув'язнені ветерани поповнятимуть «бойове крило» існуючих в'язничних ієрархій. Можливо, це буде більш передбачувано з точки зору суспільних та політичних наслідків, але водночас перемога такого сценарію буде означати збереження то подальшу консервацію патернів радянської та російської в'язничної культури в Україні.

¹ Ягунов, Д. (2022). Політика протидії злочинності в Україні у світлі статистики злочинності за вісім місяців 2022 року. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Політичні науки*, 7, 28-45; Yagunov, D. (2022). Impact of the 2022 Russian military aggression on crime trends in Ukraine (analysis of crime prevention policy in the light of crime statistics for ten months of 2022). *European Political and Law Discourse*, 9(6), 35-80; Yagunov, D. (2022). Criminal justice system of Ukraine in the wartime: impacts and challenges. *European Political and Law Discourse*, 9(4), 33-51.

В умовах, коли в'язнична (суб)культура визнається державними інституціями і, отже, відтак легалізується ними у публічному дискурсі, ця культура набуває ознак одночасно симулякру та речі, що існує. З одного боку, в'язнична культура є тим, проти чого спрямовані певні зусилля держави, і це робить її частиною *реального дискурсу*, з іншого боку, вона має риси повноцінного *симулякру*, що базується на кількасторічній традиції російської та радянської в'язничної історії. В цьому сенсі кожним своїм кроком, де об'єктом виступає в'язнична культура або окремі її прояви, взяті поза більш широкого соціального та політичного контексту, держава де факто підсилює цей симулякр. Це роблять державні інституції в Росії, вірогідніше з мотивів продовження побудови *prison state* та водночас з метою підтримки реалізації імперських амбіцій. Але так само поза контексту ставляться до в'язничної культури українські публічні інститути. Представляється необхідною кардинальна зміна ставлення до цього симулякру – визначення його як елементу, з одного боку, імперської «м'якої сили» (хоч і в своєрідному соціальному середовищі) і, з другого боку, як елементу «захоплення держави» криміналізованою частиною соціуму в тому сенсі, що в'язничні ієрархії претендують на фактичну реалізацію окремих функцій, властивих лише державі. З цієї точки зору само визнання в'язничної субкультури як *окремого явища*, без фіксації її претензій на соціокультурну владу та чіткого заперечення таких претензій, об'єктивно посилює цей симулякр та водночас послаблює державну владу. Ця небезпека постає перед кожною державою, але вочевидь, що слабша держава, внаслідок різних обставин, то більшою, є небезпека, що походить від в'язничної культури. В цьому світлі Україна, послаблена військовим протистоянням з Росією, знаходиться у вкрай вразливому стані перед цим симулякром.

References:

1. 72.Ru (2020). *Tyumenskiy sledovatel, otmechavshiy povysheniye pod krik «AUYe», stal advokatom* [Tyumen investigator, who celebrated the promotion under the cry of "AUE", became a lawyer] <www.72.ru/text/job/2020/08/15/69423172> (2023, June, 12). [in Russian].
2. Allen, F. (1981). *The Decline of the Rehabilitative Ideal: Penal Policy and Social Purpose*. London.
3. BBC (2023). Thousands of tattooed inmates pictured in El Salvador mega-prison <www.bbc.com/news/world-latin-america-64770716> (2023, June, 12).
4. Bfm.Ru (2023). *V Novosibirske vynesli prigovor 27-letnemu muzhchine za propagandu dvizheniya AUYe* [A 27-year-old man was sentenced in Novosibirsk for promoting the AUE movement] <<https://nsk.bfm.ru/news/20947>> (2023, June, 12). [in Russian].
5. Blackman, S. (2014) Subculture theory: an historical and contemporary assessment of the concept for understanding deviance. *Deviant Behavior*, 35 (6), 496-512.
6. Chita.Ru (2016). *Politsiya so strel'boy razognala tolpu vospitannikov internata, gromivshikh otdel MVD v Khilke* [The police with shooting dispersed a crowd of pupils of the boarding school, who smashed the department of the Ministry of Internal Affairs in Khilka] <www.chita.ru/text/incidents/2016/02/02/70977032> (2023, June, 12). [in Russian].
7. Clemmer, D. (1940). *The Prison Community*. New York.
8. Council of Europe (2009). *Denis Vasilyev v. Russia*, 99 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-96339>> (2023, June, 12).
9. Council of Europe (2009). *Z. and Others v. the UK [GC]*, 73-75 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-91403>> (2023, June, 12).
10. Council of Europe (2012). *Biser Kostov v. Bulgaria*, 77 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108423>> (2023, June, 12).
11. Council of Europe (2012). *Hovhannisyan v. Armenia*, 55 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108423>> (2023, June, 12).
12. Council of Europe (2013). *Aleksandr Nikonenko v. Ukraine*, 43 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-128048>> (2023, June, 12).
13. Council of Europe (2013). *Yuriy Illarionovich Shchokin v. Ukraine*, 51 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-126537>> (2023, June, 12).
14. Council of Europe (2014). *O'Keeffe v. Ireland [GC]*, 144 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-140235>> (2023, June, 12).
15. Council of Europe (2014). *T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova*, 38 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-140240>> (2023, June, 12).
16. Council of Europe (2015). *Milena Felicia Dumitrescu v. Romania*, 50 <<https://hudoc.echr.coe.int/rus/?i=001-153022>> (2023, June, 12).
17. Council of Europe (2016). *Orlik v. Ukraine*, 35 <<https://hudoc.echr.coe.int/fre/?i=001-160831>> (2023, June, 12).
18. Council of Europe (2018). *Burlya and Others v. Ukraine*, 121 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-187508>> (2023, June, 12).

19. Council of Europe (2018). *Report on the visit to Georgia carried out by the CPT from 10 to 21 September*, 51, 29 <<https://rm.coe.int/1680945eca>> (2023, June, 12).
20. Council of Europe (2018). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 5 to 11 June*, 13, 7 <<https://rm.coe.int/16809022b9>> (2023, June, 12).
21. Council of Europe (2018). *S., V. and A. v. Denmark [GC]*, 124 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-187391>> (2023, June, 12).
22. Council of Europe (2018). *Voykin and Others v. Ukraine*, 112-119 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-181877>> (2023, June, 12).
23. Council of Europe (2020). *Report on the visit to Moldova carried out by the CPT from 28 January to 7 February*, 48, 27 <<https://rm.coe.int/16809f8fa8>> (2023, June, 12).
24. Council of Europe (2021). *Report on the ad hoc visit to Georgia carried out by the CPT from 17 to 24 May*, 12, 7 <<https://rm.coe.int/1680a6eabd>> (2023, June, 12).
25. Council of Europe (2021). *Report on the periodic visit to Lithuania carried out by the CPT from 10 to 20 December*, 39, 20 <<https://rm.coe.int/1680aa51af>> (2023, June, 12).
26. Council of Europe (2021). *X. and Others v. Bulgaria*, 177 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-207953>> (2023, June, 12).
27. Council of Europe (2023). *32nd General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*.
28. Council of Europe (2023). *S.P. and Others v. Russia* <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224435>> (2023, June, 12).
29. Cressey, D. (1964). *Delinquency, Crime and Differential Association*. The Hague.
30. Duguid, S. (2000). *Can Prisons Work? The Prisoner as Object and Subject in Modern Corrections*. Toronto: University of Toronto Press.
31. Edwards, A. J. (2023). Good practices in national criminalization, investigation, prosecution and sentencing for offences of torture. Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. *Human Rights Council, Fifty-second session, 28 February-31 March*.
32. European Committee (2023). *32nd General Report of the for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Strasbourg.
33. Europol (2023). *28 arrests as France and Spain hit chief 'Thief in Law'* <<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/28-arrests-france-and-spain-hit-chief-'thief-in-law'>> (2023, June, 30).
34. Ganapathy, N., Balachandra, L. (2020). Minority gangs in Singapore prisons: Prisonisation revisited. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 53(1), 44-64.
35. Gasparyan, A., Slade, G., Van Poecke, J., Zaharia, V. (2018). Baseline Study into Criminal Subculture in Prisons in the Republic of Moldova. *Council of Europe, March*.
36. Goffman, E. (1961). *Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Anchor Books, Doubleday & Company, Inc.
37. Goffman, E. (1981). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Pelican Books.
38. Hartung, F. (1955). Review of «Delinquent Boys». *American Sociological Review*, 20, 752.
39. Human Rights Defender, the Republic of Armenia (2019). *Concept on Combating Criminal Subculture in the Penitentiary Institutions of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia*. Yerevan: Ad Hoc Public Report.
40. ICTV (2017). *U rosiyskikh shkolakh protsvitaye kryminalna subkutura, z yakoyi nemozhlyvo vyrvatysya* [A criminal subculture flourishes in Russian schools, from which it is impossible to escape] <<https://ranok.ictv.ua/ua/videos/u-rosiyskikh-shkolah-protsvitaye-kryminalna-subkutura-z-yakoyi-nemozhlyvo-vyrvatysya/>> (2023, June, 12).
41. Malizia, N. (2021). Prison subculture: a study on the adaptation of prisoners in Italian prisons. *International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP)*, 11, 232.
42. Marcelo, F. Aebi Edoardo Cocco Lorena Molnar (2023). *Prison Populations. SPACE I-2022. 15 December 2022. Updated on 26 June 2023*. Council of Europe Strasbourg.
43. Martinson, R. (1979). 'What Works? Questions and Answers about Prison Reforms', In: Cullen, F.T., Applegate, B.K. (eds.). *Offender Rehabilitation: Effective Correctional Intervention*. Ashgate Publishing Company.
44. Martinson, R. (1979). 'What Works? Questions and Answers about Prison Reforms', In: Cullen, F.T., Applegate, B.K. (eds.). *Offender Rehabilitation: Effective Correctional Intervention*. Ashgate Publishing Company.
45. Melnychuk, T (2023). *Organized Crime as Institutional Cluster: Transition from Traditional to Informational Model in Ukraine*. Springer. DOI: 10.1007/978-3-031-39532-1.
46. Meško, G., Hacin, R. (2018). Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 69(4), 333-342.
47. Nădrag, L., Manuela, S. (2010). A Study of Inmate Argot in Romanian Prisons. *Comparative Legilinguistics*, 4, 39-47.
48. News.Ru (2023). *Kto stoit za «CHVK Redan»: animeshniki vyzvali spory v Gosdume* [Who is behind PMC Redan: anime people caused controversy in the Duma] <www.news.ru/amp/society/idet-polnyj-zames-prisoedinyayutsya-neonacisty-kto-stoit-za-chvk-redan> (2023, June, 12). [in Russian].

49. Onojeharho, J., Bloom, L. (1986). Inmate Subculture in a Nigerian Prison. *The Journal of Psychology*, 120(5), 421-432.
50. Parsons, T. (1951). *The Social System*. Routledge & Kegan Paul Ltd.
51. Penal Reform International (2022). *Global Prison Trends 2022*
<<https://www.penalreform.org/global-prison-trends-2022/>> (2023, June, 12).
52. Point (2022). *Orden Moldavskoy mitropolii byl vruchen «Makene» lichno mitropolitom Vladimirom* [The Order of the Moldavian Metropolis was presented to Makena personally by Metropolitan Vladimir]
<www.point.md/ru/novosti/obschestvo/v-rasporiazhenie-smi-popalo-foto-kak-mitropolit-vruchaet-orden-and-34-makeneand-34> (2023, June, 12). [in Russian].
53. Primamedia.Ru (2016). *Deputat ZS Priangarya zayavil o zasilye AUye v Usolskom gvardeyskom kadetskom korpuse* [Deputy of the Legislative Assembly of Priangarye announced the dominance of the AUE in the Usolsky Guards Cadet Corps] <www.primamedia.ru/news/555194/> (2023, June, 12). [in Russian].
54. Slade, G., Kelbakiani, A., Tsagareli, N., Kachkachishvili S. (2020). Influence of Criminal Subculture on the Management of a Penitentiary Institution. *Open Society Foundations*.
55. Sutherland, E., Cressey, D. (1970). *Criminology*. Toronto-New-York-Philadelphia: J.B. Lippincott Company.
56. Symkovych, A. (2017). The 'Inmate Code' in Flux: A Normative System and Extralegal Governance in a Ukrainian Prison. *Sage Journals*, 66, 7.
57. The Guardian (2023). *'Monstrous murder': 46 women killed in Honduras prison riot*
<www.theguardian.com/world/2023/jun/20/honduras-prison-riot-women-killed> (2023, June, 12).
58. The US Supreme Court (1989). *Mistretta v. United States*, 488 U.S. 361
<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/488/361/>> (2023, June, 12).
59. Tidball-Binz, M. (2023). Deaths in prisons Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. Human Rights Council. United Nations, 17 <<https://digitallibrary.un.org/record/4011266>> (2023, June, 12).
60. United Nations (2023). *Good practices in national criminalization, investigation, prosecution and sentencing for offences of torture. Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Alice Jill Edwards. Human Rights Council, Fifty-second session, 28 February-31 March*, 35.
61. Vaiciuniene, R., Tereškinas, A. (2017). Transformations in Prison Subculture and Adjustment to Imprisonment in Post-Soviet Lithuanian Penitentiary Institutions. *East European Politics and Societies*.
62. Velarde, L. (2001). *Living in Prison: Evaluating the Deprivation and Importation Models of Inmate Adaptation: Doctoral Dissertation*. Louisiana Tech University.
63. Vesti.Ru (2016). *Skandal v Irkutskoy oblasti: iz kadetov delali ugovolnikov* [Scandal in the Irkutsk region: cadets were made into criminals] <www.vesti.ru/article/1641791> (2023, June, 12). [in Russian].
64. Waid-Lindberg, C., Kosiak, D., Brownfield, K. (2015). The Representation of Prison Subculture Models in Mid-20th Century Hollywood Film. *The Annual Review of Interdisciplinary Justice Research*, December.
65. World Prison Brief (2023). *Venezuela* <www.prisonstudies.org/country/venezuela> (2023, June, 12).
66. Yagunov, D. (2022). Criminal justice system of Ukraine in the wartime: impacts and challenges. *European Political and Law Discourse*, 9(4), 33-51.
67. Yagunov, D. (2022). Impact of the 2022 Russian military aggression on crime trends in Ukraine (analysis of crime prevention policy in the light of crime statistics for ten months of 2022). *European Political and Law Discourse*, 9(6), 35-80;
68. Yagunov, D. (2022). The Panoptic-Carceral State through the Prism of the Indicators of Prison Policy of the XXI Century. *Political Life*, 3, 71-85.
69. Yagunov, D. (2023). A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*, 10(2), 13-32.
70. Yagunov, D., Melnychuk T., Meliukhov, V. (2023). The prison gang as a «brand» (an overview of informal prison hierarchies in modern prison systems). *Political Life*, 2, 47-65.
71. Yinger, J. (1960). Contraculture and Subculture. *American Sociological Review*, 25(5), 627-632.
72. Znak.Com (2019). *V Zabaykal'ye podrostki pronikli v chastnyy dom, ubili khozyaina i iznasilovali yego zhenu* [In Transbaikalia, teenagers entered a private house, killed the owner and raped his wife]
<https://pnovosti.ru/12766-v_zabaykale_podrostki_pronikli_v_chastnyiy_dom_ubili_hozyaina_i_iznasilovali_ego_jenu_.html> (2023, June, 12). [in Russian].
73. Agentstvo strategicheskikh issledovaniy [Strategic Research Agency] (2020). *Ukrainu obvinili v nasazhdenii ugovolnoy romantiki AUye v Rossii* [Ukraine was accused of planting AUE criminal romance in Russia]
<www.sd.net.ua/2020/08/17/ukrainu-obvinili-v-nasazhdenii-ugolovnoy-romantiki-aue-v-rossii.html> (2023, June, 12). [in Russian].
74. Antikor (2017). *AUye v Ukraine: kto i kak tyanet molodezh v kriminal* [AUE in Ukraine: who and how pulls youth into crime] <www.antikor.com.ua/articles/175898-aue_v_ukraine_kto_i_kak_tjanet_molodezh_v_kriminal> (2023, June, 12). [in Russian].
75. Baykal Daily (2017). *Kriminalnaya subkultura AUye derzhit pod kontrolem detey Buryatii* [The criminal subculture AUE controls the children of Buryatia] <www.baikal-daily.ru/news/16/212916> (2023, June, 12). [in Russian].

76. Barinov, I. (2017). V SPCH rasskazali o molodezhnoy gruppirovke AUYe, kotoraya v 18 regionakh RF trebuyet ot detey sdavat «dengi na obshchak dlya zony» [The HRC spoke about the AUE youth group, which in 18 regions of the Russian Federation requires children to hand over “money for a common fund for the zone”]. *News.Ru* <www.newsru.com/crime/13jul2016/unity.html> (2023, June, 12). [in Russian].
77. Bobrova, I. (2020). Shkolniki ubili beznogogo invalida i iznasilovali yego sozhitelnitsu [Schoolchildren killed a legless invalid and raped his cohabitant]. *Moskovskiy Komsomolets* [Moscow's comsomolets] <www.mk.ru/incident/2019/11/06/shkolniki-ubili-beznogogo-invalida-i-iznasilovali-ego-sozhitelnicu.html> (2023, June, 12). [in Russian].
78. Boiko, M. (2023). Spetsificheski odevayutsya i ustraivayut massovyye draki: po Ukraine shiritsya subkul'tura CHVK "Redan" iz RF [They dress specifically and arrange mass fights: the subculture of PMC "Redan" from the Russian Federation is expanding in Ukraine]. *TSN* <www.tsn.ua/ru/exclusive/specificheski-odevayutsya-i-ustraivayut-massovye-draki-po-ukraine-shiritsya-subkultura-chvk-redan-iz-rf-2274406.html> (2023, June, 12). [in Russian].
79. Buyerachnaya, Ye. (2015). V Ulan-Ude shkolnik yedva ne poshol na suitsid iz-za ugroz reketirov [In Ulan-Ude, a schoolboy almost committed suicide due to threats from racketeers]. *Baikal Daily* <www.baikal-daily.ru/news/20/128410/> (2023, June, 12). [in Russian].
80. Buketov, K. (2023). Chto takoye "CHVK Rodan" i otkuda ona vzyalas v Rossii [What is "PMC Ryodan" and where did it come from in Russia]. *DW* <www.dw.com/ru/cto-takoe-cvk-redan-i-otkuda-ona-vzalas-v-rossii/a-64902227> (2023, June, 12). [in Russian].
81. Bukker, I., Zakurdayev, M. (2020). Podderzhat li zapreshchennykh AUYe-shnikov "realnyye" vory [Will "real" thieves support banned AUE-shniks]. *Pravda.Ru* <www.pravda.ru/amp/society/1524337-aue> (2023, June, 12). [in Russian].
82. Glikin, K. (2020). Verkhovnyy sud priznal ekstremistskoy organizatsiyey ugolovnyuyu subkulturu AUYe [The Supreme Court recognized the criminal subculture AUE as an extremist organization]. *Vedomosti.Ru* <www.vedomosti.ru/society/articles/2020/08/17/836930-ekstremistskoi-aue> (2023, June, 12). [in Russian].
83. Ilchenko, S. (2017). Partiya AUE. Chomu Putin – ostanniy zvyazok Rosiyi z zakhidnoyu tsyvilizatsiyeyu [AUE party. Why Putin is Russia's last link with Western civilization]. *Dilova stolytsya* [Business capital] <<https://www.dsnews.ua/ukr/world/partiya-aue-pochemu-putin-poslednyaya-svyaz-rossii-s-zapadnoy-14072017220000>> (2023, June, 12). [in Russian].
84. Kavkazskiy Uzel Caucasian Knot(2023). *Zaklyuchenny kalmytskoy kolonii osuzhden za sozdaniye yacheyki AUYe** [Prisoner of the Kalmyk colony convicted of creating an AUE cell*] <www.kavkaz-uzel.eu/articles/389148> (2023, June, 12). [in Russian].
85. Kassidi, M. (2021). Uvlekayushchiesya AUYe rossiyane izbili pensionera, otrezali yemu ukho i sozhgli [Russians addicted to AUE beat a pensioner, cut off his ear and burned him]. *Lenta.Ru* <www.lenta.ru/news/2021/04/27/burjatia> (2023, June, 12). [in Russian].
86. Kleymentov, M., Kozlovskaya, M., Savel'yev, A. (2020). Ekstremistskoye prestupnoye soobshchestvo «AUYe» [Extremist criminal community "AUE"]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya Pravo* [Bulletin of Omsk University. Law Series], 17(4), 75. [in Russian].
87. Kozlovskaya, M. (2021). Prestupnoye soobshchestvo: sravnitelnyi kriminologo-pravovoy analiz [Criminal community: comparative criminological and legal analysis]: avtoreferat dissertatsii na soiskaniye nauchnoy stepeni kandidata yuridicheskikh nauk [dissertation abstract for the degree of candidate of legal sciences]. Omsk: Omsk Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia. [in Russian].
88. Luchkin, V. (2020). AUYe* – teper so zvezdochkoy. Verkhovnyy Sud priravnyal kriminalnuyu romantiku k ekstremizmu AUYe* – now with an asterisk [The Supreme Court equated criminal romance with extremism]. *Baykalskiye Vesti* [Baikal News] <www.baikvesti.ru/new/aue____teper_so_zvezdochkoy> (2023, June, 12). [in Russian].
89. Lyutykh, S. (2016). Makarenko v nature. O prichinakh i posledstviyakh massovogo pobega podrostkov iz uralskogo spets uchilishcha Makarenko in nature [On the causes and consequences of the mass escape of teenagers from the Ural special school]. *Lenta.Ru* <www.lenta.ru/articles/2016/09/04/pobeg> (2023, June, 12). [in Russian].
90. Malyshev, S. (2023). Uchastnika tyumenskoy AUYe-vecherinki* utverdili na rukovodyashchey dolzhnosti v politsii [A participant of the Tyumen AUE party* was approved for a senior position in the police]. *Ura.Ru* <www.amp.ura.news/news/1052629337> (2023, June, 12). [in Russian].
91. Malysheva, V. (2019). Beregite detey: «AUYe» v Tomske. Pochemu razmakh polukriminal'nogo dvizheniya v srede tomskikh podrostkov tak i ne poluchil dolzhnoy otsenki? [Take care of children: "AUE" in Tomsk. Why did the scope of the semi-criminal movement among Tomsk teenagers never get a proper assessment?] *MK v Tomske* [MK in Tomsk] <www.tomsk.mk.ru/social/2019/03/15/beregite-detey-aue-v-tomske.html> (2023, June, 12). [in Russian].
92. Mikhaylov, A. (2023). Pervyy v Rossii prigovor storonnikam AUYe* vynesli v Voronezhskoy oblasti [The first sentence in Russia against AUE* supporters was handed down in the Voronezh region]. *Gorkom 36* <www.gorcom36.ru/content/pervyy-v-rossii-prigovor-storonnikam-aue-vynesli-v-voronezhskoy-oblasti> (2023, June, 12). [in Russian].

93. Ofis Heneralnoho prokurora [Office of the Prosecutor General] (2023). Shestero pratsivnykiv Starobilskoho SIZO pidozryuyutsya u derzhavnyi zradi [Six employees of the Starobilsky SIZO are suspected of treason] <www.gp.gov.ua/ua/posts/sestero-pracivnikiv-starobilskogo-sizo-pidozryuyutsya-u-derzhavnyi-zradi> (2023, July, 13). [in Ukrainian].
94. Petelin, G. (2016). «Urkagany» vzyali shkoly pod kontrol. V Zabaykalye shkolknyki zhivut po vorovskim ponyatiyam [The Urkagans took control of the schools. In Transbaikalia, schoolchildren live according to thieves' concepts]. *Gazeta.Ru* <www.gazeta.ru/social/2016/02/02/8053655.shtml> (2023, June, 12). [in Russian].
95. Politicheskaya zhizn Peterburga [The political life of St. Petersburg] (2023). *Za propagandu idey AUYe** v "Krestakh" peterburzhtsa otpravili v koloniyu strogogo rezhima [For promoting the ideas of AUE * in "Crosses", a Petersburg resident was sent to a strict regime colony] <www.zaks.ru/new/archive/view/241092> (2023, June, 12). [in Russian].
96. Popov, A. (2018). Kazhdyy otryad yunarmii – udar po AUYe [Each detachment of the youth army is a blow to the AUE]. *Informatsionnoye agentstvo Altair* [Information agency Altair] <www.altair.ru/new/society/each_unit_of_warmie> (2023, June, 12). [in Russian].
97. *Rozporyadzhennya Pro skhvalennya Stratehiyi reformuvannya penitentsiarnoyi systemy na period do 2026 roku ta zatverdzhennya operatsiynoho planu yiyi realizatsiyi u 2022 – 2024 rokakh, 2022* (Kabinet Ministriv Ukrayiny) [Order on the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022 – 2024, 2022] (Cabinet of Ministers of Ukraine) *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#Text>> (2023, June, 12). [in Ukrainian].
98. Sever. Realii [North. Realities] (2022). *Sud v Peterburge zapretil klip Instasamki za propagandu AUYe* [The court in St. Petersburg banned the clip of Instasamka for promoting AUE] <www.severreal.org/a/sud-v-peterburge-zapretil-clip-instasamki-za-propagandu-aue/31835507.html> (2023, June, 12). [in Russian].
99. Serhiyenko, A. (2019). «AUE» v Ukraini: kto i yak provokuye molod doluchatsya do kryminalnoho svitu "[AUE] in Ukraine: who and how provokes young people to join the criminal world". *20 Khvylyn* [20 minutes] <www.zt.20minut.ua/Kryminal/aue-v-ukrayini-hto-i-yak-provokue-molod-doluchatsya-do-kryminalnogo-s-10967689.html> (2023, June, 12). [in Ukrainian].
100. Sytnyk, O. (2018). Kharakterystyka spetsialno-kryminolohichnykh zakhodiv zapobihannya vtyahnennyu nepovnoletnikh u zlochynnu ta inshu antyhmomadsku diyalnist [Characteristics of special criminological measures to prevent the involvement of minors in criminal and other antisocial activities]. *Forum prava* [Law forum], 3, 97. [in Ukrainian].
101. Solonina, G. (2017). Usolskiy kadetskiy korpus: budushchiye ofitsery zhivut po vorovskim zakonam [Usolsky cadet corps: future officers live according to the laws of thieves]. *IRK.ru* <www.irk.ru/news/articles/20170428/cadets> (2023, June, 12). [in Russian].
102. Sribnak, Ya. (2021). «Smotryashchiye» na Prykarpatti, abo deshcho pro kul't «AUYe» sered chastyny ukrayins'koyi molodi ["Watching" in Prykarpattia, or something about the "AUE" cult among some of the Ukrainian youth]. *Halychyna* [Galicia] <www.galychyna.if.ua/analytic/smotryashchiye-na-prikarpatti-abo-deshcho-pro-kult-aue-sered-chastini-ukrayinskoyi-molodi> (2023, June, 12). [in Ukrainian].
103. Tarasov, A. (2017). AUYe: Kto stoit za kriminalizatsiyey podrostkov, vvodit ikh v prestupnoye prostranstvo, ili Khroniki novoy pionerii AUE [Who is behind the criminalization of teenagers, introduces them to the criminal space, or Chronicles of the New Pioneer]. *Novaya gazeta* [New Newspaper] <www.novayagazeta.ru/articles/2017/06/16/72816-strana-iz-treh-bukv> (2023, June, 12). [in Russian].
104. TASS (2014). Podrostkam, ustroivshim massovyye besporyadki v obshchezhitii v Chite, grozit do 10 let zaklyucheniya [Teenagers who staged riots in a hostel in Chita face up to 10 years in prison] <www.tass.ru/sibir-news/974158> (2023, June, 12). [in Russian].
105. Ukrainets, O. (2023). Rosiyska tyuremna kultura vplyvala na uyavlennya moyikh rovesnykiv pro stat, hender, normy povedinky [The Russian prison culture influenced the ideas of my peers about sex, gender, and norms of behavior]. *Hromadske Radio* [Public Radio] <www.hromadske.radio/podcasts/choloviky-pro-kulturu-nenasylstva/1181553> (2023, June, 12). [in Ukrainian].
106. Foucault, M. (1999). *Nadzirat i nakazyvat. Rozhdeniye tyurmy* [Supervise and punish. The birth of the prison] Moscow: Ad Marginem. [in Russian].
107. Khotska, I. (2019). «AUE» v Ukraini: kto i yak provokuye molod doluchatsya do kryminalnoho svitu "[AUE] in Ukraine: who and how provokes young people to join the criminal world". *20 Khvylyn* [20 minutes] <<https://zt.20minut.ua/Kryminal/aue-v-ukrayini-hto-i-yak-provokue-molod-doluchatsya-do-kryminalnogo-s-10967689.html>> (2023, June, 12). [in Ukrainian].
108. Cheuzova, O. (2016). Vso nachinayetsya s zaborov [It all starts with fences] *Chitinskoye obozreniye* [Chita review], 6 (1386). [in Russian].
109. Shishka, N. (2021). V Krivom Roge vozrozhdayetsya dvizheniye «begunov» s rossiyskim sledom? [Is the movement of “runners” with a Russian trace being revived in Krivoy Rog?] *Novini Krivogo Rogu* [News of Kryvyi Rih] <www.veskr.com.ua/krivorozhskie-gorodskie-novosti/49979-v-krivom-roge-vozrozhdaetsya-dvizhenie-begunov-s-rossiyskim-sledom.html> (2023, June, 12). [in Russian].

110. Yahunov, D. (2006). Politychni povstannya yak odyin z chynnykiv kryzy derzhavnoho upravlinnya radyanskoyu vyaznychnoyu systemoyu [Political uprisings as one of the factors of the crisis of state management of the Soviet prison system]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnya* [Actual problems of public administration], 2(26), 39-45. [in Ukrainian].
111. Yahunov, D. (2010). «Kryza reabilitatsiynoho idealu» v naukovykh pratsyakh Roberta Martinsona ta yikh znachennya dlya formuvannya suchasnoyi penalnoyi polityky ["Crisis of the rehabilitation ideal" in the scientific works of Robert Martinson and their significance for the formation of modern penal policy]. *Pivdennoukrayinskyy pravnychyy chasopys* [South Ukrainian legal journal], 4, 28-30. [in Ukrainian].
112. Yahunov, D. (2010). Hlobalizatsiya ta «kryza pokarannya» transformatsiya priorytetiv penalnoyi polityky suchasnykh krayin [Globalization and the "crisis of punishment" transformation of the priorities of the criminal policy of modern countries]. *Aktualni problemy derzhavy i prava* [Actual problems of the state and law], 55, 550-554. [in Ukrainian].
113. Yahunov, D. (2020). *Penitentsiarna polityka yak skladova sotsialnoho kontrolyu* [Penitentiary policy as a component of social control]. Odesa: Phoenix. [in Ukrainian].
114. Yahunov, D. (2021). Katuvannya yak element sotsial'noho kontrolyu u KHKHI stolitti (politychni ta pravovi aspekty) [Torture as an element of social control in the 21st century (political and legal aspects)]. *Politychne zhyttya* [Political life], 1, 81. [in Ukrainian].
115. Yahunov, D. (2022). Polityka protydyi zlochynnosti v Ukraini u svitli statystyky zlochynnosti za visim misyatsiv 2022 roku [Crime prevention policy in Ukraine in the light of crime statistics for eight months of 2022]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylya Stusa. Seriya Politychni nauky* [Bulletin of the Donetsk National University named after Vasyl Stus. Political science series], 7, 28-45. [in Ukrainian].
116. Yahunov, D. (2023). Kontseptsiya totalnykh instytutsiy v suchasnykh standartakh vyaznychnoho menedzhmentu [The concept of total institutions in modern standards of prison management]. *European Political and Law Discourse*, 10(3), 75. [in Ukrainian].
117. Yarmysh, A.N. (ed.) (2001). *Organizovannyye prestupnyye gruppy v Ukraine: traditsionnoye i tipichnoye (sotsiologicheskyy ocherk)* [Organized criminal groups in Ukraine: traditional and typical (sociological essay)]. Kharkiv: National University of Internal Affairs. [in Russian].